
ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. LXXI

SECTIO F

2016

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Wydział Nauk Humanistycznych

MICHAŁ JAN BEDNARCZYK

*„W naszym aparacie powiatowym towarzysze wyobcowali się z klasy,
z której pochodzą”. Kontrole Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej
Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie w Komitetach
Powiatowych PPR na Lubelszczyźnie w latach 1945–1948*

“In our District Apparatus Comrades Have Alienated Themselves from the Class from Which They Originate”. Inspections of the Voivodeship Party Control Commission (WKKP) of the Polish Workers’ Party (PPR) in Lublin in the PPR District Committees in the Lubelskie Region Over the Period 1945–1948

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest przedstawienie założeń i form realizacji polityki inspekcyjnej Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie w strukturach partyjnych szczebla powiatowego na Lubelszczyźnie w latach 1945–1948. Rozważania te umożliwią stwierdzenie, w jaki sposób w niższych strukturach organizacji partyjnej funkcjonował organ, którego kompetencje kontrolne w terenie budziły kontrowersje głównie z powodu groźby dublowania działań z instytucjami KW. Ten drobny, zdawałoby się, wycinek z działalności PPR może okazać się istotny przy rozważaniach wokół terenowych przedstawicielstw „partii robotniczej” w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej.

Słowa kluczowe: Wojewódzka Komisja Kontroli Partyjnej; Polska Partia Robotnicza; Komitet Wojewódzki PPR w Lublinie; historia Polski 1944–1956; organy kontroli partyjnej; Komitet Powiatowy PPR

WPROWADZENIE

Komuniści po zdobyciu władzy w Polsce tuż po zakończeniu II wojny światowej stanęli przed koniecznością rozbudowy struktur nielicznej konspiracyjnej Polskiej Partii Robotniczej w partię masową, zdolną nie tylko do budowy scen-

tralizowanych organów władzy, ale także terenowych struktur umożliwiających zarządzanie najniższymi szczeblami administracji partyjno-państwowej. W celu realizacji tych zamiarów należało roztoczyć nadzór nad instytucjami PPR, za co odpowiedzialna była Centralna Komisja Kontroli Partyjnej i jej terenowe ekspozytury. Organ ten miał przede wszystkim zajmować się prowadzeniem dyscyplinarnych postępowań przeciwko działaczom dopuszczającym się łamania statutu partii oraz kontrolowaniem funkcjonowania instytucji partyjnych niższych szczebli i pracy pracowników poszczególnych komitetów.

Komisja centralna, z racji swojego zwierzchniego charakteru, nie dysponowała pełnym obrazem funkcjonowania partii na najniższych szczeblach, należy więc skupić się na komisji wojewódzkiej, bezpośrednio obserwującej budowanie „władzy ludowej”. Wartym uwagi obszarem jest Lubelszczyzna, ponieważ dysponowała rozbudowanymi strukturami partii komunistycznych od dwudziestolecia międzywojennego, oddziałami komunistycznej partyzantki oraz licznymi i dobrze zorganizowanymi konspiracyjnymi komórkami PPR w okresie okupacji, a także instytucjami powstałymi w wyniku osadzenia tutaj siedziby Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego. Spojrzenie na organizację partyjną na tym obszarze może stanowić ważną refleksję nad działalnością „partii robotniczej” na terenie funkcjonowania nowego systemu politycznego w Polsce.

Zagadnienia kontroli partyjnej nie doczekały się wyczerpujących opracowań. Większość istniejących przyczynków odnosi się do działalności komisji kontroli po 1948 r., co może być spowodowane lepiej zachowaną dokumentacją PZPR. Piotr Osęka napisał dwa artykuły dotyczące Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej¹, natomiast Paweł Libera – tekst traktujący o członkach CKKP PZPR². Należy też wymienić dwie pozycje autorstwa Roberta Witalca o Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PZPR w Rzeszowie³ oraz szkic Libery odnoszący się pośrednio do omawianej problematyki⁴. Ponadto krótki podrozdział poświęcony WKKP PZPR w Lublinie znalazł się w pracy Katarzyny Zawadki⁵, natomiast w rozprawie

¹ P. Osęka, *Kartoteka spraw Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej – rekonesans archiwalny*, [w:] *Od Piłsudskiego do Wałęsy. Studia z dziejów Polski z XX wieku*, red. K. Persak, Warszawa 2008, s. 262–275; *idem*, *Sumienie partii. Rola i znaczenie Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej*, [w:] *PZPR jako machina władzy*, red. D. Stola, K. Persak, Warszawa 2012, s. 75–98.

² P. Libera, *Członkowie Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PZPR w latach 1948–1971. Próba portretu zbiorowego*, [w:] *Elity komunistyczne w Polsce*, red. M. Szumiło, M. Żukowski, Warszawa–Lublin 2015, s. 169–191.

³ R. Witalec, *Struktura organizacyjna i działalność Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PZPR w Rzeszowie w latach 1949–1956*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 1995, nr 3, s. 231–246; *idem*, *Funkcjonowanie, struktura organizacyjna oraz zasób aktowy WKKP przy KW PZPR w Rzeszowie w latach 1957–1986*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 1996, nr 4, s. 215–243.

⁴ P. Libera, *Marcel Reich-Janicki przed Centralną Komisją Kontroli Partyjnej (1950–1957)*, „Zeszyty Historyczne” 2009, z. 167, s. 182–283.

⁵ K. Zawadka, *Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie 1948–1956. Struktura – ludzie – mechanizm funkcjonowania*, Lublin 2014, s. 50–58.

Artura Paski przedstawiono WKKP PZPR w Białymstoku⁶. Wymienione prace poświęcone były jednak głównie działalności dyscyplinarnej komisji, autorzy nie rozwinęli w nich refleksji wokół relacji KKP z komitetami partyjnymi. Najistotniejszym, wykorzystanym w artykule, źródłem są materiały wytworzone przez WKKP PPR⁷, będące częścią zespołu Komitetu Wojewódzkiego PPR Lublin znajdującego się w zasobie Archiwum Państwowego w Lublinie⁸, uzupełnione o przechowywane w Archiwum Akt Nowych w Warszawie materiały CKKP⁹ oraz akta osobowe członków komisji¹⁰.

Celem artykułu jest przedstawienie założeń i form realizacji polityki inspekcyjnej Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie w strukturach partyjnych szczebla powiatowego na Lubelszczyźnie w latach 1945–1948. Rozważania te umożliwią stwierdzenie, jakie działania wobec niższych struktur wojewódzkiej organizacji partyjnej podejmował organ, którego kompetencje kontrolne w terenie budziły kontrowersje głównie z powodu groźby dublowania działań z instytucjami KW. Zagadnienia te mogą przybliżyć problematykę relacji organizacji wojewódzkiej z Komitetami Powiatowymi, których działalność była niestabilna i zależała od specyfiki poszczególnych obszarów. Ten drobny, zdawałoby się, wycinek z działalności PPR może okazać się istotny przy rozważaniach wokół terenowych przedstawicielstw „partii robotniczej” w pierwszych latach po zakończeniu II wojny światowej¹¹.

⁶ A. Pasko, *Kulisy władzy ludowej w województwie białostockim (1948–1956). Organizacja, główne kierunki działania KW PZPR*, Białystok 2001, s. 97–105.

⁷ Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej: APL), Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie (dalej: KW PPR), Wojewódzka Komisja Kontroli Partyjnej 443–483.

⁸ 5 Protokoły plenarnych posiedzeń [Komitetu Wojewódzkiego PPR w Lublinie, odbytych w okresie 1946–1948]; 7 Protokoły posiedzeń Egzekutywy [Komitetu (Obwodowego) Wojewódzkiego PPR w Lublinie] 1944–1946; 9 Protokoły posiedzeń Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PPR w Lublinie 1948; 11 Okólniki Komitetu Centralnego PPR; 12 Instrukcje Komitetu Centralnego PPR; 19 Sprawozdania [Komitetu Wojewódzkiego PPR w Lublinie] 1948; 22 Protokoły z posiedzeń Sekretariatu [Komitetu Wojewódzkiego PPR w Lublinie] 1947; 47 Korespondencja z [Komitetem Centralnym PPR]. 1946–1948; 364 Korespondencja Wydziału z Komitetem Centralnym PPR [1946]; 365 Korespondencja Wydziału z Komitetem Centralnym PPR [1946–1947].

⁹ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Polska Partia Robotnicza. Komitet Centralny w Warszawie (dalej: KC PPR), Centralna Komisja Kontroli Partyjnej, 295/IV-1 Plenarne posiedzenia CKKP; AAN, KC PPR, Centralna Komisja Kontroli Partyjnej, 295/IV-2 Narady i odprawy CKKP – protokoły i sprawozdania; AAN, KC PPR, Centralna Komisja Kontroli Partyjnej, 295/IV-6, Akcja weryfikacji członków PPR – Kielce, Kraków, Lublin, Łódź.

¹⁰ AAN, Zbiór akt osobowych działaczy ruchu robotniczego (dalej: Zbiór akt osobowych): 4574 Piątkowski Franciszek, 8118 Kowalczyk Władysław, Z2285 Kudła Szczepan, 8126 Pelc Anna; 2103 Gryta Marcin. Zob. także: AAN, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, Komitet Centralny w Warszawie (dalej: KC PZPR), Wydział Kadr, 237/XXIII-644, Żebruń Olga.

¹¹ Podczas dyskusji zorganizowanej przez CKKP we wrześniu 1948 r. jeden z delegatów wojewódzkich stwierdził: „Zatraciliśmy czujność klasową i partyjną w aparacie partyjnym. W naszym aparacie powiatowym niektórzy towarzysze wyobcowali się z klasy, z której pochodzą.

INSTYTUCJE KONTROLI PARTYJNEJ PPR I ICH KOMPETENCJE,
SKŁAD WKKP PPR W LUBLINIE

Głównym organem kontrolnym PPR była Centralna Komisja Kontroli Partyjnej, powołana przez Sekretariat KC 30 maja 1945 r.¹² Kompetencyjnie posiadała ona prawa wydziału KC¹³. Do jej obowiązków należało kontrolowanie wykonania uchwał KC i innych organów PPR przez niższe instancje partyjne, a także karanie działaczy naruszających „zasady etyki partyjnej, nieprzestrzegających statutu i niepodporządkowujących się uchwałom partii”¹⁴. Ta ostatnia funkcja zbliżała ją do sądów koleżeńskich¹⁵. Na jej czele stał początkowo Zenon Kliszko, a następnie Waław Lewikowski¹⁶. Komisja centralna powoływała swoje terenowe ekspozytury, które miały współpracować z Komitetami Wojewódzkimi, organizacyjnie podlegając CKKP¹⁷.

WKKP nie podlegały KW¹⁸, jednocześnie nie mogły zajmować się sprawami przeciwko członkom aktywu wojewódzkiego, na co wyłączność miała centrala¹⁹. Angażowały się one jedynie w analizowanie zgłoszeń wymagających śledztw²⁰. Obowiązkiem WKKP było prowadzenie kontroli organizacji partyjnych w terenie²¹. Głównym jej zadaniem było wydawanie orzeczeń w sprawach dyscyplinarnych członków PPR²².

Mają ziemię, kilka posad, domy. Ci ludzie nie będą budować socjalizmu”. Zob. AAN, KC PPR, 295/IV-2, Protokół Odprawy I-szych Sekretarzy Woj. Kom. i Przewodniczących WKKP w dniu 28 IX 48 r. Dyskusja, k. 97.

¹² *Protokół z posiedzenia Sekretariatu KC PPR dnia 30 maja 1945 r.*, [w:] *Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1944–1945*, oprac. A. Kochoński, Warszawa 1992, s. 32.

¹³ *Protokół nr 7 posiedzenia Sekretariatu Komitetu Centralnego PPR z 21 marca 1946 r.*, [w:] *Protokoły posiedzeń Sekretariatu KC PPR 1945–1946*, oprac. A. Kochoński, Warszawa 2001, s. 214–215.

¹⁴ *Statut Polskiej Partii Robotniczej uchwalony na I. Zjeździe PPR*, Wrocław 1947, s. 18.

¹⁵ P. Libera, *Członkowie Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PZPR...*, s. 169.

¹⁶ Skład CKKP liczył początkowo 4–5 osób – etatowych pracowników partii. Zob. P. Osęka, *Kartoteka spraw...*, s. 264. W czerwcu 1947 r. został on rozszerzony: obok 5 pracowników przyjęto 11 członków nieetatowych. Zob. APL, KW PPR, 483, *Biuletyn Informacyjny Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej przy KC PPR*, k. 2.

¹⁷ *Statut Polskiej Partii Robotniczej...*, s. 13–14, 18–19.

¹⁸ Pracę WKKP po raz pierwszy Egzekutywa analizowała dopiero w listopadzie 1950 r. Zob. K. Zawadka, *op. cit.*, s. 51.

¹⁹ AAN, KC PPR, CKKP, 295/IV-2 Sprawozdanie z Pierwszej Narady Krajowej Komisji Kontroli Partyjnej P.P.R. odbytej w dn. 20 II 46, k. 6.

²⁰ AAN, KC PPR, CKKP, 295/IV-1 Protokół z posiedzenia CKKP w rozszerzonym składzie w dn. 24 X 46 r., k. 5.

²¹ AAN, KC PPR, CKKP, 295/IV-1 Protokół plenarnego posiedzenia CKKP dnia 1 III 48 r., k. 30a.

²² Komórka prowadziła kartotekę działaczy, przeciwko którym toczono postępowania. Gromadzono w niej zgłoszenia, protokoły przesłuchań świadków i oskarżonych oraz uchwały i uzasadnienia. Zob. APL, KW PPR, 449–482.

Podstawowym obowiązkiem statutowym zarówno CKKP, jak i WKKP było przyjmowanie, rozpatrywanie i wydawanie orzeczeń w sprawach dyscyplinarnych członków PPR. W pierwszych latach istnienia CKKP w kierownictwie partii starły się dwie koncepcje jej planowanych kompetencji. Zdaniem przewodniczącego Wacława Lewikowskiego komisja nie mogła służyć tylko jako narzędzie wymierzania kar, ale powinna też czuwać nad realizowaniem uchwał partyjnych przez niższe instancje oraz kontrolować działaczy. Z kolei członek Biura Politycznego KC Roman Zambrowski uważał, że zamiast wykonywać zadania dyscyplinarne organ niepotrzebnie zajmował się kontrolą realizowanych w terenie uchwał, a zatem dublował działania komitetów²³. Ostatecznie przyjęto rozwiązanie kompromisowe. Zambrowski polecił ograniczyć się do wyrwykowych kontroli najważniejszych uchwał dotyczących wykonywania obowiązków statutowych, takich jak płacenie składek, zbieranie się kół, czytelnictwo prasy partyjnej czy utrzymywanie tzw. demokracji wewnątrzpartyjnej²⁴. Komisje wojewódzkie były zobowiązane „w chwilach ważnych dla partii” udzielać pomocy KW przy założeniu, że KW nie nadużywały uprzejmości organu²⁵.

Pozbawione szczegółów regulaminy postępowania z oskarżonymi²⁶ oraz odbywające się rzadko odprawy z pracownikami CKKP powodowały dużą dowolność w wydawaniu orzeczeń²⁷. Za działaczy „niegodnych przynależności do partii” komisja uznawała osoby, które zasiły organizację w celu zrobienia kariery, członków, których moralność uznawana była za kompromitującą, a także przedstawicieli „wrogiego elementu”, dążącego – zdaniem komisji – do „zniszczenia PPR”, oraz aktywistów zlikwidowanych partii komunistycznych, którzy mieli im szkodzić m.in. przez współpracę z przedwojenną policją²⁸. Wśród najpowszechniej stawianych zarzutów wymienić należy łamanie dyscypliny i etyki partyjnej²⁹, nadużycia finansowe, nadużycia przywilejów służbowych, współ-

²³ *Protokół nr 7 posiedzenia Sekretariatu Komitetu Centralnego PPR z 21 marca 1946 r.*, s. 214–215. Przy innej okazji Zambrowski nadmienił, iż karanie nie może być jedynym zadaniem i postulował zwiększenie zaangażowania w „analizowanie stanu partii”, co miało być odpowiedzią na „zwiększenie masowości PPR”. Zob. AAN, KC PPR, 295/IV-1 Protokół z posiedzenia CKKP w rozszerzonym składzie w dn. 24 X 46 r., k. 6.

²⁴ AAN, KC PPR, 295/IV-2 Protokół narady Krajowej Komisji Kontroli Partyjnej, 16 XII 1947 r., k. 22–23.

²⁵ AAN, KC PPR, 295/IV-1 Protokół z posiedzenia CKKP w rozszerzonym składzie w dn. 24 X 46 r., k. 5a.

²⁶ KC wydawał je jako „Biuletyn Informacyjny”. Zob. *Protokół nr 17 posiedzenia Sekretariatu KC PPR z dnia 19 sierpnia 1946 r.*, [w:] *Protokoły posiedzeń Sekretariatu KC...*, s. 298.

²⁷ P. Oseka, *Kartoteka spraw...*, s. 265.

²⁸ *Idem*, *Sumienie partii*, s. 76.

²⁹ Oznaczało ono nieuiszczanie składek, nieuczęszczanie na zebrania, nieudzielanie się w pracy, a także działania godzące w autorytet PPR. Zob. *idem*, *Kartoteka spraw...*, s. 265.

pracę z wrogiem³⁰ i „sympactwo”³¹. Komisja szczebla centralnego i jej wojewódzkie odpowiedniki mogły udzielać upomnień, nagan, pozbawiać stanowisk partyjnych i państwowych lub wydalać z partii, KKP także umarzały sprawy. Instancją odwoławczą dla uchwał WKKP zatwierdzonych przez Egzekutywy KW była CKKP³².

WKKP w Lublinie rozpoczęła działalność w czerwcu 1945 r., a od lipca pracowała w trzyosobowym składzie. Egzekutywa KW na przewodniczącego powołała byłego członka KPP i partyzanta AL Franciszka Piątkowskiego³³. Pozostałymi członkami zostali: były działacz KPZU Władysław Kowalczyk³⁴ i wywodząca się z KPZU absolwentka Międzynarodowej Szkoły Leninowskiej Olga Żebruń³⁵. Z powodu braków kadrowych i skierowania członków do prac w innych instancjach w tej obsadzie organ funkcjonował niecały miesiąc³⁶. Od sierpnia do października komisja nie pracowała³⁷. W związku z wakującymi stanowiskami 25 października 1945 r. na przewodniczącego KKP został powołany były członek

³⁰ Jako wroga rozumiano władze okupacyjne III Rzeszy, podziemie niepodległościowe, bandy rabunkowe czy osoby „obce klasowo”. Zob. *idem*, *Sumienie partii...*, s. 89–90.

³¹ Oskarżano o nie członków KPP, których podejrzewano o złożenie zeznań przeciwko współtowarzyszom, współpracę z policją czy wyparcie się ruchu komunistycznego. Zob. *ibidem*.

³² *Idem*, *Kartoteka spraw...*, s. 273.

³³ Franciszek Piątkowski (1908–?) – w latach 1930–1938 w KPP, kilkakrotnie aresztowany za działalność komunistyczną; w okresie 1940–1941 w ZSRR; od maja 1944 r. w PPR i AL, następnie w PZPR; w 1945 r. członek Egzekutywy KW PPR w Lublinie; czerwiec – październik 1945 r. – przewodniczący WKKP PPR w Lublinie; w latach 1946–1947 – szef WUBP w Lublinie, potem w MBP. Zob. AAN, Zbiór akt osobowych, 4574 Piątkowski Franciszek, *passim*.

³⁴ Władysław Kowalczyk (1911–?) – członek KPZU; w 1941 r. współzałożyciel czerwonej partyzantki na ziemi chełmskiej, następnie w GL i AL.; w PPR od października 1944 r.; czerwiec – lipiec 1945 r. – członek WKKP przy KW PPR w Lublinie, potem instruktor Wydziału Organizacyjnego KW. Zob. AAN, Zbiór akt osobowych, 8118 Kowalczyk Władysław, *passim*.

³⁵ Olga Żebruń (1903–1972) – w latach 1928–1938 w KPZU; w okresie 1933–1934 słuchaczka Szkoły Partyjnej KPZU w Charkowie, a w latach 1934–1936 – Międzynarodowej Szkoły Leninowskiej w Moskwie. W latach 1937–1939 więziona, w okresie 1939–1941 w ZSRR, potem się ukrywała. Od października 1944 r. w PPR, potem w PZPR, m.in. sekretarz KP w Tomaszowie Lubelskim i Białej Podlaskiej; w latach 1945–1954 w KW PPR w Lublinie, 1945–1947 – w WKKP, 1947–1950 – przewodnicząca WKKP, 1954–1959 – w CKKP, 1952–1956 – posłanka na Sejm PRL. Zob. AAN, KC PZPR, 237/XXIII-644, *passim*.

³⁶ Braki kadrowe przewijały się przez cały okres funkcjonowania lubelskiej PPR. Często najważniejsze stanowiska były nieobsadzone, obserwowano przypadki zatrudniania na stanowiskach osób o poglądach lewicowych, nierzadko zdarzało się, że funkcje pełnili „reakcyjniści”. Zob. R. Drabik, *Polska Partia Robotnicza na Lubelszczyźnie (1944–1948). Przyczynek do badań nad działalnością, strukturami i kadrami*, [w:] *Polska Partia Robotnicza 1944–1948. Studia i szkice*, red. M. Krzysztofiński, Rzeszów 2014, s. 12–13.

³⁷ Cały skład komisji został skierowany do prac poza WKKP. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie WKPP PPR w Lublinie do Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Warszawie 9 XII 1945, k. 1.

KPP Szczepan Kudła³⁸. 14 marca 1946 r.³⁹ członkinią została związana z komunistyczną partyzantką Anna Pelc⁴⁰. 17 lutego 1947 r., w związku z niedyspozycją Kudły, na stanowisku zastąpiła go Olga Żebruń⁴¹. 10 lipca 1947 r., na wniosek Żebruń, na etatowego członka komisji⁴² Sekretariat KW powołał członka KPP i partyzanta GL Marcina Grytę⁴³, z komisji odszedł zaś Kudła⁴⁴. Skład rozszerzono o ośmiu członków nieetatowych⁴⁵.

CELE I CZĘSTOTLIWOŚĆ WYJAZDÓW INSPEKCYJNYCH

Podstawową formą realizacji kompetencji kontrolnych w powiatowych organizacjach partyjnych oraz głównym źródłem informacji o ich funkcjonowaniu były organizowane regularnie wyjazdy inspekcyjne. W teorii co miesiąc kontrolujący byli obowiązani odbyć co najmniej jedną wizytę w wybranym powiecie⁴⁶. Aktywność inspekcyjną WKKP w omawianym okresie ilustruje tab. 1.

³⁸ Szczepan Kudła (1900–1975) – w latach 1918–1921 w WP, 1928–1937 w KPP, 1937–1939 – więziony za działalność komunistyczną, w czasie wojny się ukrywał. Od 1943 r. w GL/AL i PPR, w 1945 r. – sekretarz KP PPR w Lubartowie, od sierpnia 1945 r. – członek KW PPR w Lublinie, sierpień 1945 – lipiec 1947 r. – w WKKP, w tym od października 1945 r. do lutego 1947 r. jej przewodniczący. W latach 1947–1949 pracownik administracyjny WUBP w Lublinie. Zob. AAN, Zbiór akt osobowych, Z2285 Kudła Szczepan, *passim*.

³⁹ APL, KW PPR, 7, Protokół posiedzenia Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego P.P.R. w Lublinie dnia 14 III 46 r., k. 117.

⁴⁰ Anna Pelc (1910–?) – w latach 1926–1936 w Katolickim Stowarzyszeniu Młodzieży Polskiej, 1936–1938 – w ZMW „Wici”, 1941–1942 – w Robotniczo-Chłopskiej Organizacji Bojowej, od 1942 r. w PPR, następnie w PZPR, w okresie 1943–1944 – w KP w Kraśniku, od 1944 r. – instruktor KW w Lublinie, w 1945 r. – I sekretarz KP w Kraśniku, listopad 1945 – kwiecień 1947 r. – członkini WKKP, w latach 1947–1950 – pracownica Wydziału Historii Partii KW. Zob. AAN, Zbiór akt osobowych, 8126 Pelc Anna, *passim*.

⁴¹ APL, KW PPR, 365, Do Wojewódzkiego Komitetu P.P.R. na ręce I-go sekretarza Tow. SZOTA w Lublinie, k. 256.

⁴² APL, KW PPR 47, Do I-go sekr. Kom. Woj. PPR i przewodniczącego Komisji Kontr. Part. w Lublinie, k. 19.

⁴³ Marcin Gryta (1896–1964) – w latach 1919–1921 w WP, 1924–1938 w KPRP, następnie w KPP, w latach 30. więziony za działalność komunistyczną, w 1941 r. – w RChOB, w 1943 r. aresztowany przez Niemców, więziony na Majdanku, od grudnia 1944 r. w PPR, w KP w Kraśniku, w latach 1944–1945 – pełnomocnik PKWN na województwo warszawskie, 1945–1947 – w Ministerstwie Apropowizacji, 1947–1952 – w WKKP PPR/PZPR. Zob. AAN, Zbiór akt osobowych, 2103 Gryta Marcin, *passim*.

⁴⁴ APL, KW PPR, 364, Do Komitetu Centralnego PPR w Warszawie, k. 123.

⁴⁵ APL, KW PPR, 22, Protokół nr 11 z posiedzenia Sekretariatu odbytego w dniu 27 V 1947 r., k. 37.

⁴⁶ AAN, KC PPR, 295/IV-1, Protokół z posiedzenia Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej odbytego w dn. 16 XI 46 r., k. 9.

Tab. 1. Wyjazdy inspekcyjne zorganizowane przez WKPP w okresie czerwiec 1945 r. – grudzień 1948 r.

Powiat	Liczba kontroli	Odsetek (%)
Krasnostawski	9	10,23
Lubartowski	9	10,23
Kraśnicki	8	9,09
Hrubieszowski	8	9,09
Chełmski	7	7,95
Zamojski	7	7,95
Puławski	6	6,82
Tomaszowski	6	6,82
Włodawski	6	6,82
Biański	5	5,68
Siedlecki	4	4,55
Biłgorajski	3	3,41
Łukowski	2	2,27
Radzyński	2	2,27
Brak danych	6	6,82
Razem	88	100,00

Źródło: APL, KW PPR, 443: Sprawozdanie WKPP PPR w Lublinie dla Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Warszawie, 9 XII 1945, k. 1; Miesięczne sprawozdanie WKPP PPR w Lublinie do Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Warszawie od XI do 1 XII 1945 r., k. 3; Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za grudzień 1945 r. i styczeń 1946 r., k. 6; Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za luty 1946 r., k. 8; Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za marzec 1946 r., k. 10–11; Sprawozdania miesięczne WKPP [1945–1947]; Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za maj 1946 r., k. 16; Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za czerwiec 1946 r., k. 19; Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za sierpień 1946 r., k. 23; Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za wrzesień 1946 r., k. 27; Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 X – 25 XI 1946 r., k. 30; Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej za okres 25 XI – 25 XII 1946 r., k. 36; Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 II – 25 III 1947 r., k. 92; Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR za okres 25 V – 25 VII 1947 r., k. 58; Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 VII – 25 VIII 1947 r., k. 63; Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za okres 25 VIII – 25 IX 1947 r., k. 71; Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres 25 IX – 15 X 1947 r., k. 81; Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy Wojewódzkim Komitecie PPR w Lublinie za okres 25 X – 25 XI 1947 r.,

k. 87; Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy Wojewódzkim Komitecie PPR w Lublinie za grudzień 1947 r., k. 96.

APL, KW PPR 444: Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres 1 I – 25 I 1948 r., k. 1; Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres 25 I – 25 II 1948 r., k. 4; Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres 25 II – 25 III 1948 r., k. 11; Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres 25 III – 25 IV 1948 r., k. 19; Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres 25 IV – 25 V 1948 r., k. 25; Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PPR w Lublinie za okres 25 V do 20 VI 1948 r., k. 32; Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PPR w Lublinie za okres 25 VI – 25 VII 1948 r., k. 41; Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy Komitecie Wojewódzkim PPR w Lublinie za okres 25 VII – 25 VIII 1948 r., k. 48; Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PPR w Lublinie za okres 25 VIII – 25 IX 1948 r., k. 52; Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres 25 IX do 25 X 1948 r., k. 64; Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PPR w Lublinie za okres 25 X – 25 XI 1948 r., k. 65; Sprawozdanie z działalności Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej za lata 1945–1948, 7 XII 1948 r., k. 75.

WKPP nie traktowała kontroli na terenie miasta Lublin i powiatu lubelskiego jako wyjazdów inspekcyjnych, dlatego nie ujmowano ich w zestawieniach statystycznych. Co konieczne do odnotowania, w pierwszych miesiącach, w związku z niestabilnością składu, komisja nie organizowała takich delegacji⁴⁷. Pierwsze dane o celach wizyt pojawiły się w marcu 1946 r. Częstotliwość ich odbywania była ograniczana m.in. przez udział w kampaniach prowadzonych na zlecenie KW, w tym podczas kampanii propagandowych przed referendum ludowym czy wyborami do sejmu ustawodawczego, w okresach trudniejszych warunków atmosferycznych, przy konieczności prowadzenia wzmożonej pracy biurowej czy opracowywania spraw dyscyplinarnych członków PPR, a także z powodu sezonów urlopowych. Dobór powiatów, które odwiedzano, miał być podyktowany kierowanymi do Komitetu Wojewódzkiego apelami o udzielenie pomocy miejscowym strukturom partyjnym oraz – co było poważnym argumentem przed amnestią 1947 r. – panującymi tam „warunkami bezpieczeństwa”⁴⁸. Po „rozładowaniu lasów” nie odnotowywano już trudności w kontaktach z organizacjami powiatowymi.

Zgodnie z raportami WKPP w omawianym okresie najczęściej kontrolowała komórki partyjne w powiatach krasnostawskim, lubartowskim, krańickim i hrubieszowskim, nieco rzadziej w Chełmie czy Zamościu. Zwykle wybierano powiaty położone bliżej siedziby komisji wojewódzkiej oraz te, które funkcjonowały najsprawniej, choć starano się udzielać pomocy bardziej potrzebującym. Obsza-

⁴⁷ APL, KW PPR, Lublin 443, Sprawozdanie WKPP PPR w Lublinie do Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Warszawie 9 XII 1945 r., k. 1.

⁴⁸ W ten sposób WKPP określała poziom zagrożenia ze strony podziemia niepodległościowego, stopień rozbudowy i sprawności działania aparatu bezpieczeństwa oraz liczebność i sprawność zorganizowania struktur partyjnych.

ry położone dalej, oceniane jako słabsze liczebnie i organizacyjnie lub bardziej narażone na działalność podziemia niepodległościowego, były zaniedbywane⁴⁹. W wypadku sześciu wyjazdów, które miały miejsce w pierwszych miesiącach prac komisji, nie odnotowano skontrolowanej organizacji.

W trakcie wizyty w siedzibie komitetu powiatowego członkowie WKPP mieli przeprowadzać rozmowy z przedstawicielami organizacji partyjnych wszystkich szczebli, osobami należącymi do kół partyjnych oraz pracownikami spółdzielni produkcyjnych czy zakładów pracy i ze zwykłymi mieszkańcami nienależącymi do partii. Kontrola funkcjonowania komitetów powiatowych była prowadzona także podczas wizyt działaczy terenowych w Komitecie Wojewódzkim w Lublinie. Z przedstawicielami tymi prowadzone były rozmowy, podczas których przekazywali oni informacje dotyczące funkcjonowania PPR w terenie. W razie potrzeby wzywano sekretarzy przed oblicze trójki WKPP.

PRZEBIEG KONTROLI W ORGANIZACJACH POWIATOWYCH

Pierwsze kontrole miały miejsce w październiku i listopadzie 1945 r. Polegały one głównie na spotkaniach z wysłannikami komitetów terenowych w Lublinie. Analizowano działalność komitetów i ich sekretarzy, a skuteczność oceniano m.in. na podstawie liczby zorganizowanych wieców i zebrań. Istotne było kontrolowanie prowadzonej (lub nie) dokumentacji partyjnej oraz polityki dyscyplinarnej prowadzonej wobec członków organizacji niższego szczebla. Członkowie organu starali się poza tym uzyskiwać informacje o pracy starostów i burmistrzów. Najlepiej komisja oceniła instancję w Biłgoraju, która rzekomo należycie współpracowała z pozostałymi partiami bloku, a także silną liczebnie organizację w Krasnymstawie. Najgorzej wyglądała praca w Łukowie i Kraśniku, co wynikało z braku sprawnego kierownictwa oraz działalności na tym obszarze podziemia zbrojnego⁵⁰. Na przełomie 1945 i 1946 r. komisja wysnuła wniosek, iż między powiatami występowały pogłębiające się różnice. Kilka z nich, w tym tomaszowski i hrubieszowski, nie wywiązywało się z powierzonych im zadań⁵¹. Trudności miało sprawiać egzekwowanie kontyngentów, komórki były „podatne na prowo-

⁴⁹ W tym przypadku przykładem może być powiat radzyński, kontrolowany zaledwie dwa razy, gdzie ruch robotniczy miał niewielkie znaczenie i nie było tradycji rewolucyjnych. W czasie okupacji niemieckiej obszar ten niemal całkowicie kontrolowały struktury podziemia niepodległościowego, choć organizowano tutaj również grupy podległe PPR, którym wsparcia udzielała sowiecka partyzantka. Zob. D. Magier, *Komuniści w powiecie radzyńskim w latach 1918–1944*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny” 2008, nr 6, s. 166, 192–195.

⁵⁰ APL, KW PPR, 443, Miesięczne sprawozdanie WKPP PPR w Lublinie do Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Warszawie od XI do 1 XII 3 XII 1945 r., k. 3.

⁵¹ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za m-ce grudzień i styczeń 1945–1946, k. 7.

kacje” podziemia⁵². W kwietniu 1946 r. przedstawiciele WKKP ocenili, iż organizacje powiatowe funkcjonowały sprawniej, niedostateczna jednak była działalność niższych szczebli, w tym kół partyjnych⁵³.

Po referendum ludowym w powiatach analizowano pracę sekretarzy, nowo przyjętych do partii członków i funkcjonariuszy PUBP⁵⁴. Najgorzej oceniono najłabsze organizacyjnie i liczebnie powiaty łukowski, biański i radzyński, nieco lepiej – chełmski i biłgorajski⁵⁵. Co ciekawe, znajdujący się najbliżej i w teorii najłatwiej dostępny KP w Lublinie w ocenie komisji nie funkcjonował⁵⁶. Raport przedstawiony przez komisję przed wyborami sejmowymi miał pokazać, z jakimi problemami borykały się organizacje partyjne województwa. Wnioski kontrolujących nie były optymistyczne. Stwierdzili oni, że sytuacja ogólna nie przedstawia się dobrze, a organizacje partyjne tylko w niewielkim stopniu realizują swoje zadania. Aktywność partii była uzależniona od działalności podziemia. Zazwyczaj negatywnie komisja oceniała relacje z pozostałymi partiami we wspólnych komisjach wyborczych, za co obwiniano przedstawicieli opozycji. Za najgorzej pracujące uznano powiaty hrubieszowski i włodawski. Organizacje wiejskie w całym województwie PPR miały być wyjątkowo słabe⁵⁷.

Po wyborach praca członków komisji w powiatach została ograniczona z powodu „warunków atmosferycznych”. Z kolei do KW, z tego samego powodu, nie docierały dokładniejsze informacje z terenu⁵⁸. W kwietniu 1947 r. komisja najlepiej oceniła rosnące ilościowo KP w Krasnymstawie, Zamościu, Puławach, Lubartowie i Tomaszowie, natomiast jakościowo najlepsza była struktura w Biłgoraju⁵⁹. Od maja 1947 r. rozpoczęto wymianę legitymacji partyjnych, co trwało do

⁵² APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za m-c luty 1946 r., k. 8.

⁵³ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za m-c kwiecień 1946 r. (włącznie ze świętem 1 maja), k. 12.

⁵⁴ Skrytykowano niewystarczającą kontrolę nowo przyjmowanych członków. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za m-c sierpień, k. 24–25.

⁵⁵ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za m-c sierpień, k. 25. Zob. także: APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za m-c wrzesień, k. 29.

⁵⁶ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za m-c sierpień, k. 25.

⁵⁷ Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 X – 25 XI 1946 r., k. 30–34.

⁵⁸ Większość sekretarzy była młoda i nieprzygotowana do pracy. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres od 25 XII 46 r. do 25 II 47 r., k. 41.

⁵⁹ Komitety skrytykowano za przyjmowanie do partii „elementu bezwartościowego” lub „kompromitującego”, który musiała usuwać KKP. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie 25 III – 25 IV 47 r., k. 48.

początku 1948 r. Kampania była o tyle istotna, że po jej przeprowadzeniu możliwe było ustalenie realnej liczby członków partii⁶⁰. Ważnym skutkiem było ujawnianie skali zjawiska tzw. martwych dusz w powiatach – członków figurujących w ewidencji, ale nieudzielających się w pracy partyjnej. W grudniu 1947 r. tylko w powiecie krasnostawskim na 4 tys. zewidencjonowanych 1331 osób wyjechało, nie zgłosiwszy tego, lub nie uważało się za jej członków. Zgodnie ze stanem na styczeń 1948 r. w powiecie tym pozostało 2446 działaczy, a przy wymianie dokumentów wykluczono 132 osoby⁶¹.

We wrześniu 1947 r. komisja skupiła się na skuteczności agitacji wśród potencjalnych nowych członków, wydawaniu legitymacji, regularności zebrań, a także wpłacania składek⁶². Najgorzej ze swoich obowiązków wywiązywały się powiaty lubelski i kraśnicki⁶³. Oceniany jako słaby Wydział Kobiety KW zdaniem komisji nie zachęcał kobiet do wstępowania w struktury partii niższego szczebla⁶⁴; wymiana legitymacji przebiegała bardzo wolno, nie przeprowadzano jednak czystki. W listopadzie 1947 r. komisja kontynuowała kontrolę pracy nowych I sekretarzy, którą początkowo oceniono pozytywnie⁶⁵. Zdaniem kontrolujących realizowanie pracy partyjnej zostało ułatwione dzięki zwalczaniu podziemia przez aparat bezpieczeństwa, a – co ważniejsze – w trakcie amnestii z 1947 r.⁶⁶ sytuacja

⁶⁰ W omawianym okresie w województwie lubelskim wymiana legitymacji partyjnych była prowadzona dwukrotnie – w 1947 r. oraz w drugiej połowie 1948 r. Celem ich było usprawnienie pracy aparatu partyjnego oraz „oczyszczanie szeregów”. Zob. R. Drabik, *op. cit.*, s. 37. Działacze, którzy nie zgłosili się po stałą legitymację, byli skreślani. Zob. P. Oseka, *Kartoteka spraw...*, s. 264.

⁶¹ Oznaczało to, że blisko 1/3 członków PPR w tym powiecie nie identyfikowała się z partią lub nawet nie była świadoma swej przynależności do niej. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojew. Komisji Kontroli Partyjnej przy Wojew. Komitecie P.P.R. w Lublinie za m-c grudzień 1947 r., k. 96.

⁶² Zgodnie ze statutem PPR członkiem partii nie mogła być osoba, która nie opłacała składek członkowskich. Dane statystyczne opisujące to zjawisko nie wypadły jednak korzystnie dla kierownictwa lubelskiej PPR. Żadna organizacja nie miała stuprocentowej ściągłości środków, niepłacący stanowili zdecydowaną większość należących do organizacji. Do 1947 r. zaledwie w kilku z nich skuteczność przekroczyła 50%. Sytuacja zaczęła się zmieniać po amnestii 1947 r. Tuż przed powstaniem PZPR większość posiadaczy legitymacji partyjnej uiszczało opłaty, na co wpływ mogła mieć weryfikacja składu struktur. Zob. R. Drabik, *op. cit.*, s. 17–19.

⁶³ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za okres od 25 VIII do 25 IX 1947 r., k. 72.

⁶⁴ Kobiety nie spełniały zazwyczaj wymogów stawianych instruktorom powiatowym, Liga Kobiet zaś nie zainteresowała się sprawami społecznymi, choć tego od niej wymagano. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres od 25 IX do 15 X 47 r., k. 81–82.

⁶⁵ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy Wojew. Komitecie PPR w Lublinie za okres od 25 X do 25 XI 47 r., k. 89.

⁶⁶ 22 lutego ogłoszono drugą ustawę o amnestii, co miało doprowadzić do oczyszczenia lasów z podziemia niepodległościowego. Zgodnie z danymi MBP w województwie lubelskim ujawniło się 13 735 osób, z czego od 5 do 7 tys. podało się za dezertów, a 6 tys. osób odnotowano

na wsi poprawiła się, mieszkańcy narzekali jednak na podatki w naturze i braki w zaopatrzeniu⁶⁷.

Na początku 1948 r. CKKP nałożyła na komisje wojewódzkie obowiązek powołania powiatowych pełnomocników WKKP, zobowiązanych do comiesięcznych wizytacji w podlegających im organizacjach. Mieli oni kontrolować częstotliwość organizowanych zebrań, podejmowaną w ich trakcie tematykę oraz frekwencję spotkań. Za ich sprawą komisje wojewódzkie miały uzyskiwać dokładniejszy obraz sytuacji w terenie, dzięki czemu działacze etatowi mogli zajmować się zaniedbywaną pracą partyjno-dochodzeniową⁶⁸. Przedstawiciele brali udział w wyborach do władz na wsi i zdawali z nich krótkie sprawozdania⁶⁹. Pomimo optymistycznych założeń powiatowi pełnomocnicy w omawianym okresie w skali całego kraju często nie wypełniali swoich obowiązków, ponieważ nie posiadając regulaminów pracy, nie znali swoich kompetencji⁷⁰. Członkowie komisji w swoich kontrolach brali też pod uwagę przebieg zbiórki pieniędzy na wspólny dom partyjny⁷¹, a także składek oraz wymiany legitymacji⁷². W powiecie łukowskim przy wydawaniu legitymacji dostrzeżono niedokładności – brakowało dowodów na rozproszczenie około 30 dokumentów⁷³. Składki na „wspólny dom” miały wpływać słabo, mieszkańcy wsi nie byli przyzwyczajeni do ich płacenia. Oceniono, iż organizacja w Zamościu była jedną z największych, ale jednocześnie najbardziej „zanieczyszczonych” przez działaczy uznawanych za kompromitujących PPR⁷⁴.

jako członków konspiracji. Zob. J. Dudek, *Amnestia jako środek walki aparatu bezpieczeństwa z podziemiem niepodległościowym na przykładzie Lubelszczyzny*, [w:] *Komunistyczne amnestie lat 1945–1947 – droga do „legalizacji” czy zagłady?*, red. W. Muszyński, Warszawa 2012, s. 219–222.

⁶⁷ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy Wojew. Komitecie PPR w Lublinie za okres od 25 X do 25 XI 47 r., k. 87–88.

⁶⁸ AAN, KC PPR, 295/IV-1, Protokół plenarnego posiedzenia CKKP z dn. 1 II 48 r., k. 30a.

⁶⁹ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy Wojew. Komitecie PPR w Lublinie za okres od 25 X do 25 XI 47 r., k. 87.

⁷⁰ AAN, KC PPR, 295/IV-2, Protokół Narady Krajowej Komisji Kontroli Partyjnej dn. 16 XII 47 r., k. 18.

⁷¹ Była to, przeprowadzana w trakcie obchodów pierwszomajowych, zbiórka środków na budowę Centralnego Domu Zjednoczonej Partii Klasy Robotniczej. Zob. APL, KW PPR, 12, Instrukcja Komitetu Zbiórki 1-szo Majowej na budowę Centralnego Domu Zjednoczonej Partii Klasy Robotniczej, k. 84–86.

⁷² APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy W.K. P.P.R. w Lublinie za okres od 25 IV do 25 V 1948 r., k. 26–27.

⁷³ APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PPR w Lublinie za okres od 25 VI do 25 VII 1948 r., k. 41.

⁷⁴ APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy K.W. P.P.R. w Lublinie za okres od 25 V do 20 VI 1948 r., k. 33.

PROBLEMY PERSONALNE KOMITETÓW POWIATOWYCH

Jednym z ważniejszych zagadnień kontrolowanych przez członków WKKP w terenie była adekwatność obsady poszczególnych stanowisk w strukturach niższego szczebla. Najpoważniejszym problemem, przewijającym się przez cały okres funkcjonowania PPR, były braki kadrowe w organizacji partyjnej, wywołane częstym przenoszeniem działaczy na inne stanowiska⁷⁵. Pomimo dostrzeganych nieprawidłowości w pracy pełniących te funkcje nie zawsze możliwe było ich zdjęcie ze stanowisk. Powodem tego był brak kandydatów na ich miejsce lub niewystarczające argumenty przemawiające za podjęciem zmiany. Na początku 1946 r. rozpoczęła się kampania wyborcza do władz partyjnych. Wydarzenie to każdorazowo było okazją do analizowania postępowania działaczy w terenie. Wybory w komórkach terenowych zakończyły się niepowodzeniem, ponieważ nie obsadzono wielu stanowisk⁷⁶. Kampania była jednak okazją do analizy poprawności ich przeprowadzania, zwłaszcza w jednostkach, których kierowników uznawano za niekompetentnych. KKP ingerowała w wybory sekretarzy, choć zbyt częste zmiany organ oceniał negatywnie⁷⁷.

W trakcie kolejnej kontroli przebiegu wyborów do władz partyjnych w powiatach w marcu 1947 r. KKP dostrzegła, iż przeszkodą w organizacjach terenowych, obok braków kadrowych i przemęczenia działaczy nadmiarem obowiązków, była również zbyt duża liczba zadań do wykonania i niewystarczające umiejętności miejscowych sekretarzy⁷⁸. Obserwowanym po wyborach do sejmu problemem było niewłaściwe wykonywanie obowiązków przez sekretarzy, którzy sprawowali też mandat poselski czy wyjeżdżali na szkolenia do szkoły partyjnej⁷⁹. Kontrolujący stwierdzili, że aktywiści najniższego szczebla nie byli dosta-

⁷⁵ Wraz z „wyzwoleniem” Polski centralnej strategiczne znaczenie omawianego terenu zaczęło słabnąć, a najaktywniejsi członkowie byli kierowani na ziemię, na których struktury partii były słabe lub ich nie było, kosztem lubelskiej PPR. Zob. E. Olszewski, *Polska Partia Robotnicza na Lubelszczyźnie 1942–1948*, Lublin 1979, s. 146. Brak kandydatów do pracy był jedną z bolączek organizacji. Aktywni działacze masowo wyjeżdżali lub byli kierowani do KC. Wybijające się jednostki były przenoszone do innych województw. Zob. R. Drabik, *op. cit.*, s. 30–31.

⁷⁶ Olszewski tłumaczył to „wzrostem aktywności band podziemia”. Zob. E. Olszewski, *op. cit.*, s. 161.

⁷⁷ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za m-c marzec 1946 r., k. 10–11.

⁷⁸ Niekiedy jedynymi pracującymi w KP byli etatowi działacze, natomiast członkowie komitetów pracujący zawodowo udzielali się w niewielkim stopniu lub w ogóle. Dostrzegano dysproporcję między powiatami. Część z nich, w tym Biała Podlaska i Hrubieszów, nie miała I sekretarzy, w innych konieczna była wymiana nieskutecznie pracujących. Podobnie wyglądała kwestia instruktorów powiatowych. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres od 25 II do 25 III 47 r., k. 92–93.

⁷⁹ APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy K.W. P.P.R. w Lublinie za okres od 25 V do 20 VI 1948 r., k. 33.

tecznie „wytrobieni” pod względem ideologicznym. Obsada kierownictw pozostała wiele do życzenia, ponieważ nowi sekretarze nie spełniali wymagań⁸⁰. Miesiąc później doszło do zmian osób sprawujących funkcje, w tym zgodnych z sugestiami WKKP⁸¹. W trakcie wizyt w powiatach, m.in. w białskim, podczas analizy przebiegu elekcji na wsi obserwowano nieznamość obowiązków przez aktywistów z KP⁸². Problem nadmiernego obciążenia pracą w KP dostrzegano jeszcze w 1948 r. Był on wywoływany przez niedostateczną liczebność aktywu⁸³. Do istotnych postulatów członków komisji należało skuteczniejsze przekonywanie bezpartyjnych do wstąpienia do PPR. Z powodu wakatów polecono zwrócić uwagę na szkolenia działaczy. Praca tego rodzaju była o tyle uzasadniona, iż zdaniem WKKP w kwietniu 1948 r. w powiecie biłgorajskim w wyborach do władz gminnych mieli brać udział bezpartyjni, rzekomo bardziej aktywni niż członkowie PPR⁸⁴. Z kolei w czasie wyborów do władz partyjnych w powiecie puławskim, pomimo obecności wysłannika WKKP, na liście znalazły się osoby oskarżone o przestępstwa, nie doszło jednak do ich wybrania⁸⁵.

Już w pierwszych miesiącach działalności WKKP spostrzegła poważny problem, jakim były konflikty personalne między działaczami w terenie, m.in. w Zamościu⁸⁶. Przejawy niezdrowej atmosfery pomiędzy przedstawicielami władz partyjnych były stosunkowo częste, czego przykładem był powiat puławski i tamtejsza egzekutywa⁸⁷. W Siedlcach w wyniku konfliktu sekretarzy również nie pra-

⁸⁰ Były to osoby o bardzo niskim poziomie ideologicznym, niepracujące właściwie lub niezatwierdzone przez KW. Zdaniem WKKP Kraśnik, Łuków, Radzyń, Siedlce, Lublin i Hrubieszów dysponowały bardzo słabymi sekretarzami. Lepsi byli w Zamościu, Krasnymstawie i Siedlcach. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres od 25 V do 25 VII 1947 r., k. 59.

⁸¹ Zmienili się sekretarze w Radzynie, Łukowie i Hrubieszowie, a I sekretarza z Siedlec wysłano do Centralnej Szkoły Partyjnej. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie 25 III – 25 IV 47 r., k. 48.

⁸² Rozmowy z robotnikami wykazały nieprawidłowe funkcjonowanie organizacji i nadużycia przewodniczących rad zakładowych, co tłumaczono ich przynależnością do PPS. Zob. APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres od 25 I do 25 II 1948 r., k. 4–5.

⁸³ APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy W.K. PPR w Lublinie za okres od 25 II do 25 III 1948 r., k. 11–12.

⁸⁴ Tłumaczono to wzrostem autorytetu partii w środowisku wiejskim. Zob. APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres od 25 III do 25 IV 1948 r., k. 20.

⁸⁵ APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy W.K. PPR w Lublinie za okres od 25 II do 25 III 1948 r., k. 14–15.

⁸⁶ APL, KW PPR, 443, Miesięczne sprawozdanie WKPP PPR w Lublinie do Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Warszawie od XI do XII 1945 r., k. 3.

⁸⁷ Przyczyną tego miał być negatywny stosunek starosty do aktywistów partii zajmujących kierownicze stanowiska w PUBP, MO i Samopomocy Chłopskiej, który z kolei wynikał z przeświadczenia o braku kompetencji współpracowników. Komisja zzywała go na rozmowy,

cowano należycie⁸⁸. W trakcie swoich kontroli komisja odnotowywała też przejawy „zachowań kumoterskich” – protekcji osób niewywiązujących się ze swoich obowiązków przez działaczy wyższego szczebla. W maju 1946 r., odpowiadając na skargi Komitetu Miejskiego, WKKP zainteresowała się pracą komisarza MO mającego unikać „sprawiedliwości partyjnej” dzięki protekcji Komendanta Głównego MO gen. Franciszka Józwiaka⁸⁹. Wymagający konsultacji z pracownikami CKKP problem protekcji pojawił się również w kontekście otoczonych opieką przez I sekretarza KW Stanisława Szota sekretarzy powiatowych ocenianych jako niewłaściwi⁹⁰. Z kolei w październiku 1947 r. KKP podjęła próbę zwolnienia z funkcji jednego z sekretarzy, która zakończyła się jednak niepowodzeniem z powodu interwencji Sekretariatu KW⁹¹. Na spotkaniu jednego z kół, składającego się z byłych działaczy KPP, w lutym 1948 r. przewodnicząca komisji zauważyła domniemane przejawy „sekciarstwa”⁹².

Komisja w trakcie wizyt w powiatach realizowała swoje „kompetencje wychowawcze” oraz analizowała przebieg partyjnych szkoleń ideologicznych. Na początku 1948 r. członkowie komisji nadzorowali także egzamin podczas szkolenia ideologicznego w Hrubieszowie⁹³. W maju 1948 r. dużą wagę przykładano do kontroli przeprowadzanego w organizacjach terenowych egzaminu kursu korespondencyjnego „A”⁹⁴. W trakcie obserwacji przebiegu sprawdzianu przewod-

kóre nie przyniosły rezultatu, dlatego zapadła decyzja o przeniesieniu go na inny teren. Zob. APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy W.K. PPR w Lublinie za okres od 25 II do 25 III 1948 r., k. 11–12.

⁸⁸ Zarzewiem sporu była według członków komisji znaczna różnica wieku między I i II sekretarzem, z tego powodu praktycznie ze sobą nie współpracowali. Zdaniem WKKP zmiana nie była możliwa z powodu braków kadrowych. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za okres od 25 VIII do 25 IX 1947 r., k. 72.

⁸⁹ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za m-c maj 1946 r., k. 16.

⁹⁰ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 X – 25 XI 1946 r., k. 31.

⁹¹ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres od 25 IX do 15 X 47 r., k. 82.

⁹² Objawiało się to nieprzyjmowaniem nowych członków, co miało prowadzić do zahamowania rozwoju kół; narzekano również na brak pomocy ze strony wyższych szczebli. Zob. APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres od 25 I do 25 II 1948 r., k. 5–6.

⁹³ W przededniu egzaminu obserwowano dyskusję szkolonych; dużą zasługę w zachęceniu do nauki miał odegrać opiekun kursu. Problemem była niska frekwencja. W gminach szkolenie wyglądało gorzej. Komisja postulowała wykorzystać kierowników, by motywować do nauki. Zob. APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres od 1 I do 25 I 1948 r., k. 1.

⁹⁴ Kurs korespondencyjny „A” – przeznaczony dla aktywu wojewódzkiego, powiatowego, miejskiego i dzielnicowego. Prowadzony przez Wydział Propagandy KW, który wspólnie z Wydziałem Organizacyjnym i Personalnym ustalał kandydatury uczestników. Odbывał się

nicząca zauważyła brak chęci uczestników do nauki. Zdaniem kontrolującej komitety powiatowe miały masowo ignorować zagadnienie szkolenia ideologicznego, nie wywierały też właściwego nacisku na szkoły partyjne⁹⁵. W trakcie zebrań kół w powiatach członkowie komisji wygłaszali referaty poświęcone „moralnemu obliczu członka partii i dyscyplinie partyjnej” oraz zorganizowali „proces pokazowy” posądzonego o przewinienie partyjne⁹⁶. We wrześniu 1948 r. w Tomaszowie Olga Żebruń brała udział w Plenum KP, na którym analizowała założenia i ideologiczną poprawność wygłoszonego przez tamtejszego I sekretarza referatu poświęconego krytyce i samokrytyce⁹⁷.

KONTROLE W NIŻSZYCH NIŻ KP INSTYTUCJACH PODLEGAJĄCYCH PARTII

Kontrole w niższych niż komitety powiatowe organizacjach były podejmowane rzadziej. Należy pamiętać, iż w analizowanym okresie nie wszędzie one istniały, KKP z kolei nie dysponowała informacjami o pracy ich działaczy⁹⁸. W po-

w oparciu o materiały przygotowane na szczeblu centralnym. Swoim programem obejmował zagadnienia dotyczące państwa polskiego, jego historii widzianej przez pryzmat walki „postępu z reakcją”, historii ruchu robotniczego, ekonomii politycznej, historii PPR i ruchu ludowego, materializmu historycznego i dialektycznego oraz problematyki „polskiej drogi do socjalizmu”. Miał formę seminarium (15 zebrań). Co miesiąc przeprowadzano testy kontrolujące postępy, możliwe były ustne konsultacje. Kończył się egzaminem nadzorowanym przez Wydział Propagandy. Zob. APL, KW PPR, 11, Okólnik w sprawie kursów korespondencyjnych przy Centralnej Szkole PPR, k. 18–20.

⁹⁵ APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres od 25 IV do 25 V 1948 r., k. 26.

⁹⁶ Na przełomie lutego i marca 1948 r. czworo członków komisji, w tym Olga Żebruń i Marcin Gryta, zorganizowało w siedzibie Komitetu Powiatowego w Kraśniku pokazowe posiedzenie zespołu orzekającego. Sprawa dotyczyła młodego funkcjonariusza ORMÓ, który pod wpływem alkoholu usiłował wyłudzić od szewca parę obuwia i butelkę alkoholu. Na odmowę oskarżony zareagował oddaniem strzałów z pistoletu, za co został aresztowany przez milicję. Posądzony przyznał się do winy, tłumacząc, iż napaść była aktem zemsty za odejście od matki na szewcu, który był jego ojcem. Wyrzcił skruczę; miał dokonać tego czynu, nie będąc w pełni władz umysłowych. Znajdujący się na sali bronili oskarżonego. Poparcie było tak duże, że w trakcie mowy oskarżyciela dało się słyszeć odgłosy niezadowolenia. Komisja wysłuchała „racji mas”, oskarżonego nie wykluczono – został ukarany ostrą naganą z ostrzeżeniem. Ogłoszenie uchwały miało spotkać się z entuzjastyczną reakcją uczestników, którzy mieli klaskać, natomiast sam zainteresowany, uściskawszy dłoń członków komisji, podziękował za pozostawienie go w partii. Z racji trudnego położenia rodziny WKKP obiecała pomoc w zakresie jego edukacji i zatrudnienia. Oceniono, iż w świetlicy i na korytarzu KP obecnych było około 100 obserwujących. Zob. APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy W.K. PPR w Lublinie za okres od 25 II do 25 III 1948 r., k. 15–16.

⁹⁷ Zagadnienie to przewijało się przez cały omawiany okres, a na jego kanwie prowadzone były liczne spory. Nie wszyscy działacze, zwłaszcza piastujący wysokie stanowiska, byli skłonni do przyznania się do popełnianych błędów i nadużyć. Zob. R. Drabik, *op. cit.*, s. 37.

⁹⁸ APL, KW PPR, 443, Miesięczne sprawozdanie WKPP PPR w Lublinie do Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Warszawie od XI do 1 XII 3 XII 1945 r., k. 4. Na północy województwa lubelskiego struktury partii praktycznie nie istniały z powodu „terroru ze strony band”, które

czątkowym okresie funkcjonowania WKKP badano działalność MO i UB, w tym pod kątem położenia materialnego funkcjonariuszy. Na przełomie 1945 i 1946 r., po rozmowach z pracownikami aparatu bezpieczeństwa, komisja dostrzegła problem wzrostu przejawów „terroru w terenie” ze strony podziemia niepodległościowego oraz brak środków lokomocji⁹⁹. Funkcjonariusze narzekali także na problemy finansowe swoich rodzin, trudności w aprowizacji i nadużycia przełożonych w rozdzielaniu pomocy z UNNR-y¹⁰⁰. W listopadzie 1946 r. analizie poddano liczebność oddziałów ORMO i skuteczność werbunku do niego¹⁰¹. W krótkim czasie po tych kontrolach WKKP straciła możliwość nadzorowania aparatu bezpieczeństwa¹⁰².

Komisja w trakcie bardzo istotnych z punktu widzenia organizacji partyjnej konsultacji z mieszkańcami nienależącymi do partii, prowadzonych po wyborach sejmowych, odnotowała rzekomo poprawiające się nastroje ludności. Rozprzestrzenianie plotek¹⁰³, w tym o nieuchronnym wybuchu III wojny światowej, surowo zwalczał aparat bezpieczeństwa¹⁰⁴. Ludność składała też skargi na nieprawi-

mordowały oddelegowanych tam działaczy. Tworzone struktury nie pracowały systematycznie, koła nie były obsługiwane przez instytucje nadrzędne, nagminny był wadliwy system organizacji pracy, przez który koła partyjne były tylko zbiorami niezwiązanych ze sobą ludzi. Zob. R. Drabik, *op. cit.*, s. 29.

⁹⁹ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za m-cie grudzień i styczeń 1945–1946, k. 6.

¹⁰⁰ Zauważono rozgoryczenie, wywołujące wątpliwości nawet u „najbardziej ideowych funkcjonariuszy”, mogące prowadzić do nieposłuszeństwa. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za m-c kwiecień 1946 r. (włącznie ze świętem 1 maja), k. 13.

¹⁰¹ Miarą skuteczności werbunku do ORMO był odsetek bezpartyjnych w jego szeregach, co również w skali województwa nie wypadło na korzyść struktur. Z drugiej strony im mniejszy odsetek członków PPR, tym gorzej funkcjonowała organizacja. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 X – 25 XI 1946 r., k. 30–34.

¹⁰² Komisje odnotowywały trudności w prowadzeniu działalności kontrolnej w UB i MO ze względu na fakt, iż ich funkcjonariusze unikali dopuszczania członków komisji do nadzorowania swoich szeregów. Zob. AAN, KC PPR, 295/IV-2, Sprawozdanie z pierwszej narady Krajowej Komisji Kontroli Partyjnej PPR, 20 II 1946 r., k. 6.

¹⁰³ Rządzący Polską komuniści poważnie podchodzili do tego zagadnienia. II wojna światowa w pełnej krasie pokazała, że zniekształcona informacja mogła stać się bronią wymierzoną w strony konfliktu. Utrudniony dostęp do wiarygodnych informacji w czasie trwania walk i cenzura prowadziły do zwiększenia wiary w zasłyszane pogłoski, zaspokajające głód wieści. Po zakończeniu wojny sytuacja nie zmieniła się znacząco. Władza nadal ściśle kontrolowała i reglamentowała informacje: im niższy szczebel władzy, tym mniej danych uzyskiwał od organu nadrzędnego. Powodowało to sytuację, w której nawet należący do partyjnej hierarchii byli siewcami niesprawdzonych pogłosek. Miało to wpływ na społeczeństwo, które nie wierząc w większość przekazywanych kanałami propagandowymi wiadomości, tworzyło własną wizję rzeczywistości. Zob. D. Jarosz, M. Pasztor, *W krzywym zwierciadle. Polityka władz komunistycznych w Polsce w świetle plotek i pogłosek z lat 1949–1956*, Warszawa 1995, s. 5, 13–14.

¹⁰⁴ Zmartwieniem ludności wiejskiej miała być, zdaniem komisji, konieczność podniesienia

dłowe załatwianie spraw przez władze partyjne i państwowe¹⁰⁵. W okresie poprzedzającym powstanie PZPR podczas rozmów z ludnością chłopcy mieli zgłaszać nadużycia, których rzekomo dopuszczali się pracownicy spółdzielni Samopomocy Chłopskiej, wysuwali również oskarżenia o obsadzanie stanowisk tylko przez bogatszych rolników. Ponadto krytykowali wysokość wpisowego i nieporządek w przyjmowaniu zboża. Najpoważniejszy był jednak kierowany do KW i KP zarzut o przyjmowaniu do partii osób niewłaściwych. Kontrolujący zwrócili uwagę na szereg „groźnych dla partii plotek”, w tym dotyczących przyczyn zdjęcia Gomułki ze stanowiska, których upatrywano w jego „niechęci do kołchozów”¹⁰⁶.

ANALIZA WZROSTU LICZEBNEGO PARTII

Analizując pracę wszystkich szczebli organizacji partyjnej, WKKP zwracała szczególną uwagę na wzrost liczby członków PPR. Wiosną 1945 r. PPR stała się partią masową – na Lubelszczyźnie posiadała kilkanaście tysięcy członków¹⁰⁷. Komisja, mając wgląd do ewidencji partyjnej i w kwestionariusze osobowe, orzekła, iż przyływ na początku 1946 r. był zadowalający. Prowadzona przez aparat bezpieczeństwa walka z podziemiem miała gwarantować zwiększenie stanu osobowego¹⁰⁸. W kwietniu tendencja uległa zahamowaniu, nastąpił też regres wywołany wysiedleniami Ukraińców z terenów województwa, którzy wcześniej masowo wstępowali do partii, chcąc uniknąć przesiedlenia¹⁰⁹. Zaobserwowano także wzrost zainteresowania kobiet partią i postulowano ich większe zaangażowanie w tej sferze¹¹⁰.

Po referendum ludowym WKKP oceniła, iż wzrost liczebny szeregów partii nie był zadowalający, a wzmiankowane w raportach tłumaczenie zjawiska „terrorem” nie było zgodne z rzeczywistością, ponieważ przyrost nie następował rów-

poziomu pracy i wydajności gospodarstw rolnych. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres od 25 II do 25 III 47 r., k. 93.

¹⁰⁵ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie 25 V – 25 VII 1947 r., k. 58.

¹⁰⁶ Trudniący się rolnictwem mieli zgodzić się z wygłoszonym przez członka WKKP referatem i poddać krytyce hasła głoszone przez Gomułkę. Zob. APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PPR w Lublinie za okres od 25 VIII do 25 IX 1948 r., k. 54.

¹⁰⁷ Było to w październiku 1945 r. 11 939 członków. Zob. R. Drabik, *op. cit.*, s. 13–14.

¹⁰⁸ W stosunku do końca 1945 r. (11 939 członków) w połowie 1946 r. skład PPR zwiększył się do 14 220. Zob. *ibidem*.

¹⁰⁹ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za m-c marzec 1946 r., k. 10–11. Z samego powiatu włodawskiego ubyto ponad 220 członków. Zob. R. Drabik, *op. cit.*, s. 14.

¹¹⁰ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za m-c maj 1946 r., k. 15.

niez w rejonach kwalifikowanych jako „bezpieczne”¹¹¹. Komuniści winą za ten stan rzeczy obarczali zbyt małą aktywność kół w terenie¹¹². Pod koniec 1946 r. liczba kandydatów była nieco większa¹¹³. Na początku 1947 r., pomimo optymistycznych nastrojów wywołanych „zwycięstwem” wyborczym, komisja spostrzegła, iż partia nie wykorzystała „sukcesu” w celu zwiększenia stanu osobowego, początkowo nie obserwowano zwiększenia zainteresowania wstąpieniem w jej szeregi. „Terror” podziemia podczas głosowania miał zmaleć w wyniku zaangażowania sił aparatu bezpieczeństwa i wojska¹¹⁴, by po wyborach ponownie wzrosnąć. Oceniano, iż niezadowolająca liczba nowych członków była spowodowana słabością organizacji oraz brakiem „charyzmatycznych działaczy”, których postawa mogłaby „przyciągnąć masy”¹¹⁵.

Po wyborach do sejmu liczba wstępujących do partii stopniowo zwiększała się, zgodnie z danymi WKKP, odnotowując co miesiąc wzrost rzędu 1200–1400 członków, w tym spośród inteligencji¹¹⁶. Lubelska PPR osiągnęła wówczas 20 tys. osób¹¹⁷. Wzrost napawał radością, kierownictwo partii sygnalizowało jednak, że konieczne jest zadbanie o „jakość” wstępujących¹¹⁸. Przyniosło to odwrotny skutek – wzrost został zahamowany. Zdaniem komisji opatrzenie zarządzenie, by przyjmować tylko „uczciwych i zaufanych”, toteż zaprzestano werbunku w ogóle¹¹⁹. Sytuacja pogorszyła się w miesiącach wakacyjnych 1947 r. Stan

¹¹¹ Przykładem był Lublin, w którym komórki partyjne rozwijały się słabo. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie WKKP w Lublinie za m-c lipiec, k. 20.

¹¹² E. Olszewski, *op. cit.*, s. 164–167.

¹¹³ Komisja tłumaczyła to zmniejszeniem „terroru” ze strony zbrojnego podziemia. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 X – 25 XI 1946 r., k. 30.

¹¹⁴ Zwiększenie bezpieczeństwa miało nastąpić wskutek powołania pod koniec 1946 r. przez Sztab Generalny WP Grup Ochrony i Propagandy, przeszkolonych politycznie, mających zabezpieczać przebieg wyborów przed atakami podziemia oraz uczestniczyć w akcjach propagujących hasła wyborcze. Zob. J. Wtorkiewicz, *Wojsko Polskie w akcji propagandowej i wyborach do Sejmu Ustawodawczego w 1947 r.*, Warszawa 2002, s. 9–24.

¹¹⁵ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres od 25 XII 46 r. do 25 II 47 r., k. 39.

¹¹⁶ Obawiano się, że osoby te, do niedawna wrogo nastawione, rekrutowały się w celu burzenia PPR od środka. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres od 25 II do 25 III 47 r., k. 92.

¹¹⁷ Pod koniec 1946 r. PPR w skali całego kraju liczyła 555 tys. członków. Zob. M. Szumiło, *Roman Zambrowski 1909–1977. Studium z dziejów elity komunistycznej w Polsce*, Warszawa 2014, s. 184.

¹¹⁸ Argumentem były wypadki ujawniania się w amnestii osób przynależących do PPR, w tym piastujących wysokie stanowiska. Zastrzeżenia kierowano także pod adresem napływającej inteligencji. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie 25 III – 25 IV 47 r., k. 47.

¹¹⁹ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres od 25 V – 25 VII 1947 r., k. 58.

zmniejszył się w wyniku wyjazdu Ukraińców z Lubelszczyzny¹²⁰. Nawet mały wzrost był powodem do zadowolenia kierownictwa PPR¹²¹. W listopadzie tendencja wzrostowa spadła, co nastąpiło w wyniku skreślenia z ewidencji partyjnej członków przesiedlonych¹²². W grudniu 1947 r. PPR na Lubelszczyźnie liczyła ponad 24 tys. członków¹²³. Na zwiększenie się liczby aktywistów partii na początku 1948 r. wpływ miała realizacja reformy rolnej, poparta przez ludność chłopską, oraz skuteczne działania propagandowe prowadzone za sprawą wydawanej prasy i wizyt instruktorów KW w terenie, a także poważne osłabienie pozostałych stronnictw politycznych, za sprawą którego PPR stało się jedyną liczącą się siłą polityczną¹²⁴.

KAMPANIE PROWADZONE PRZY WSPÓŁPRACY WKKP

Członkowie WKKP byli jednocześnie etatowymi pracownikami Komitetu Wojewódzkiego PPR w Lublinie. Wiązało się to z udziałem inspektorów w kampaniach realizowanych przez komitet na terenie województwa. Mimo że w trakcie ich działania kontrole były ograniczane, aktywiści mieli okazję obserwować funkcjonowanie organizacji partyjnych niskiego szczebla, co miało wyrazić w dokumentacji komisji kontroli. Pierwszym ważnym sprawdzianem dla lubelskiej WKKP były prace wokół referendum ludowego. Członkowie WKKP, podobnie jak cały aparat partyjny, zostali zaangażowani w przygotowania do głosowania. W marcu 1946 r., w związku z ówczesnym przeświadczeniem o zbliżającym się terminie wyborów sejmowych, KKP otrzymała zadanie zwrócenia uwagi na przebieg kampanii wyborczej. Kontrolujący oceniali pracę grup partyjnych zachęcających do głosowania oraz analizowali liczbę spotkań i frekwencję. O skuteczności miało świadczyć zaangażowanie działaczy w akcję propagandową, w tym na obszarach „zagrożonych”¹²⁵. Kontrolujący nie ocenili jej pozytyw-

¹²⁰ Zgodnie ze stanem na 1 sierpnia 1947 r. PPR liczyła 23 606 działaczy. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 VII – 25 VIII 47 r., k. 64.

¹²¹ Zgodnie ze stanem na 1 września 1947 r. PPR liczyła 24 885 działaczy. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za okres od 25 VIII do 25 IX 1947 r., k. 71.

¹²² APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy Wojew. Komitecie PPR w Lublinie za okres od 25 X do 25 XI 47 r., k. 87.

¹²³ E. Olszewski, *op. cit.*, s. 172.

¹²⁴ R. Drabik, *op. cit.*, s. 14–15.

¹²⁵ Komisja była na tyle pewna jakości pracy swoich aktywistów, że w raporcie do CKKP stwierdziła, iż „większość towarzyszy gotowa była nie jeść i nie spać, aby wygrać głosowanie”. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za m-c czerwiec 1946 r., k. 18.

nie. Liczba wieców i zebrań nie była w ich odczuciu wystarczająca, a frekwencja była niska¹²⁶. Równie istotne było badanie obwodowych komisji wyborczych, spośród których część nie powołała przewodniczących lub działała w niepełnym składzie¹²⁷. W trakcie referendum komisja dostrzegła zależność, zgodnie z którą im słabsza była aktywność zbrojnego podziemia niepodległościowego i opozycji politycznej, tym silniejsza była PPR w danym powiecie. Pomimo „odniesionego zwycięstwa” zauważono, że tylko skierowanie do pracy w terenie działaczy KW i KC umożliwiło przeprowadzenie kampanii. Komitety Powiatowe i niższe były zbyt słabe, aby wypełniać swoje zadania¹²⁸.

Bardziej szczegółowe analizy KKP przeprowadziła tuż przed wyborami do sejmu ustawodawczego w okresie między październikiem 1946 r. a styczniem 1947 r. Zorganizowanie wyborów spoczywało w dużej mierze na aktywistach Komitetu Wojewódzkiego. Do tego celu mieli zostać zaangażowani w większości działacze KW. Członkowie WKKP mieli kontrolować pracę obwodowych komisji wyborczych¹²⁹. Przez cały styczeń 1947 r. pełnili służbę przy głosowaniu i liczeniu głosów, co dawało możliwość obserwowania organizacji partyjnych. Uwagę zwracano na pracę komitetów, realizację postulatów współpracy z innymi partiami (w tym PPS i SL), funkcjonowanie MO, UB i ORMÓ, a także Samopomocy Chłopskiej i Związku Walki Młodych, oraz wzrost liczebny PPR. Aktyw miał „dokończyć wszelkich starań, by wiece i zebrania objęły swoim zasięgiem jak najwięcej wyborców”. Komisja oceniła, iż wybory przebiegły znacznie sprawniej niż w wypadku referendum ludowego¹³⁰.

Istotnym aspektem działalności WKKP w powiatach było nadzorowanie tzw. akcji przesiedleńczo-osiedleńczej ludności ukraińskiej województwa¹³¹. Pierwsza

¹²⁶ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za m-c marzec 1946 r., k. 10–11.

¹²⁷ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za m-c maj 1946 r., k. 15.

¹²⁸ Obszary o przewadze wpływów komunistów były w zdecydowanej mniejszości. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za m-c czerwiec 1946 r., k. 18–19.

¹²⁹ Kontrolowano poziom skompletowania komisji, „poziom ideologiczny” członków oraz znajomość instrukcji KC. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za m-c sierpień, k. 23.

¹³⁰ Przeprowadzono 2488 spotkań, którymi miało być objętych 271 tys. osób. Poważną rolę odgrywało wojsko, które zapewniało bezpieczeństwo i brało udział w kampanii. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres od 25 XII 46 r. do 25 II 47 r., k. 39.

¹³¹ Przesiedlenie Ukraińców do USRR było częścią powojennej wymiany ludności. Zgodnie z danymi Państwowego Urzędu Repatriacyjnego w województwie lubelskim w 1944 r. znajdowało się blisko 202 tys. Ukraińców. Do 1 lipca 1945 r. udało się dobrowolnie wysiedlić 120 tys. osób. W sierpniu 1945 r. zaangażowano wojsko, co oznaczało koniec dobrowolności. WP uczestniczyło

kontrola raportów dotyczących tego zagadnienia miała miejsce w sierpniu 1946 r. Największą uwagę zwracano na sytuację we Włodawie, w której z partii, w wyniku relokacji, miało ubyc 381 spośród około 800 członków¹³². Pustka została wypełniona osobami, które wstąpiły do partii za sprawą agitacji instruktorów KW skierowanych do komórek terenowych¹³³. Czynny udział komisji w kampanii rozpoczął się w czerwcu 1947 r. Zdaniem przedstawicieli WKKP wysiedlenia Ukraińców były krytykowane przez ludność i nastawiały ją przeciwko partii, której zarzucano stosowanie „niemieckich metod” wobec relokowanych¹³⁴. Kampania sprawiała kłopoty Komitetowi Wojewódzkemu, który nie był przygotowany do akcji. Początkowo nasiedlenie terenów Polakami przebiegało dobrze, było wielu chętnych do zamieszkania na żyznych ziemiach, zwłaszcza w tomaszowskim i hrubieszowskim. Sytuacja zmieniła się wraz z wyjazdem zabezpieczającego kampanię wojska. Pojawić się miały bandy Ukraińców, którzy palili wsie z nowo osiedlonymi, powodując ich ucieczkę¹³⁵. Komisja dostrzegła błędy organizacyjne popełnione przez Komitet Wojewódzki. KP miały trudności z zatrzymaniem uciekających, ponieważ zamiast propagować ideę tworzenia samoobrony, zajmowały się katalogowaniem mienia¹³⁶. KW miał zadbać o powrót tylko części zbie-

także w walkach z UPA w powiatach hrubieszowskim, tomaszowskim i włodawskim. Ostatni etap akcji, któremu przyglądała się WKKP, rozpoczął się w kwietniu 1946 r. Pomimo trudności akcja zakończyła się 12 lipca 1946 r. Według danych przedstawiciela rządu ds. ewakuacji z Lubelszczyzny do USRR przesiedlono 190 734 osoby. Wyjazd Ukraińców sparaliżował funkcjonowanie urzędów, w których funkcje sprawowali Ukraińcy. We Włodawie z tego powodu przestała funkcjonować PRN. Niewystarczająca była również liczba chętnych do przejmowania gospodarstw. Niezadowolające wyniki akcji oraz wzmożenie działań UPA i śmierć gen. Karola Świerczewskiego doprowadziły do wznowienia wysiedleń w kwietniu 1947 r. w ramach Akcji „Wisła”. Trwające do końca września 1947 r. działania zakończyły się wysiedleniem na „Ziemie Odzyskane” 37 158 Ukraińców. Zob. J. Wysocki, *Ukraińcy na Lubelszczyźnie w latach 1944–1989*, Lublin 2011, s. 62–74, 83–92. Zob. także: G. Motyka, *Od rzezi wołyńskiej do Akcji „Wisła”. Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947*, Kraków 2011, s. 390–392, 426–432.

¹³² W wyniku wyjazdów z lat 1944–1946 struktury zostały osłabione, we Włodawie i Hrubieszowie organizację należało budować od podstaw. KW popierał wysiedlenia wszystkich, w tym działaczy partyjnych, czemu sprzeciwiały się KP. Zob. J. Wysocki, *op. cit.*, s. 89–90.

¹³³ Odbudowa struktur była połączona ze zwalczaniem podziemia przez organy bezpieczeństwa. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za m-c sierpień, k. 24.

¹³⁴ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie 25 V – 25 VII 1947 r., k. 58.

¹³⁵ Komisja przekonywała, że odpowiedzialna za akty przemocy była UPA. Zdaniem KKP w skład band ukraińskich wchodziłi mieszkańcy wysiedlonych miejscowości, którzy nie wyjechali. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 VII – 25 VIII 47 r., k. 63.

¹³⁶ Zdaniem kontrolujących akcja powinna rozpocząć się miesiąc wcześniej, by wojsko mogło w niej uczestniczyć w szerszym wymiarze czasowym. Krytykowano niedostateczne przygotowanie do walki z bandami. Nowo osiedleni nie byli gotowi do wstępowania do partii. Zdaniem

głych osiedleńców¹³⁷. W tomaszowskim i hrubieszowskim akcja zaczęła przebiegać sprawniej dzięki ponownemu zaangażowaniu wojska – tamtejsze organizacje partyjne rozpoczęły werbunek nowych członków spośród ludności napływowej¹³⁸. W powiatach objętych kampanią osiedleńczą na tereny poukraińskie dostrzegano perspektywy rozwoju organizacji partyjnych¹³⁹. W marcu 1948 r. w powiecie hrubieszowskim Olga Żebruń oceniła, że wstępowanie nasiedlonych do partii przebiegło zgodnie z planem¹⁴⁰.

DZIAŁALNOŚĆ WKKP W OKRESIE „OCZYSZCZANIA SZEREGÓW PARTYJNYCH”
PRZED „ZJEDNOCZENIEM Z PPS”

Najważniejszą kampanią, w której brali udział członkowie WKKP, było „oczyszczanie szeregów” przed „zjednoczeniem PPR i PPS”. Znaczącą przeszkodą w przebiegu procesu było „odkrycie” wewnątrz PPR odchylenia prawicowo-nacjonalistycznego¹⁴¹ i konieczność podjęcia z nim walki¹⁴². Komisja, przy współpracy z Komitetem Wojewódzkim w Lublinie, pracowała nad realizacją postanowień uchwały KC o „oczyszczeniu szeregów” z września 1948 r. Komitet Centralny podjął tę decyzję w związku ze wzrostem liczby członków partii po wyborach 1947 r. oraz z powodu zbliżającego się „zjednoczenia” z PPS. W trakcie budowy partii masowej miały miejsce przypadki wstępowania do niej osób uznawanych

kierownictwa należało dokładać starań, by związać ich bliżej z nowym miejscem zamieszkania. Zob. Mobilizowanie ludności było trudne, niedoszli osiedleni, uciekając, siali panikę wśród potencjalnych kandydatów. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej PPR w Lublinie za okres 25 VII – 25 VIII 47 r., k. 63.

¹³⁷ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej w Lublinie za okres 25 VIII – 25 IX 1947 r., k. 71.

¹³⁸ APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy Wojew. Komitecie PPR w Lublinie za okres od 25 X do 25 XI 47 r., k. 87.

¹³⁹ Komisja poleciła, by z poszukiwaniem kandydatów na członków partii zaczekać, aż zaaklimatyzują się w nowym miejscu. Zob. APL, KW PPR, 443, Sprawozdanie Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres od 25 IX do 15 X 47 r., k. 82.

¹⁴⁰ Nastąpił wzrost, ponieważ część nowo przyjętych należała do PPR w poprzednich miejscach zamieszkania; najaktywniejsi obejmowali stanowiska wójtów, sołtysów i sekretarzy. Zob. APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy W.K. PPR w Lublinie za okres od 25 II do 25 III 1948 r., k. 11–12.

¹⁴¹ Podłożem dla oskarżenia było uniezależnienie się Jugosławii od wpływów ZSRR. Zdaniem Stalina poglądy Gomułki były przejawem rozszerzania się wpływów „jugosłowiańskiej frondy”. Pretekstem, który wykorzystała grupa Bieruta przeciwko Gomułce, były jego uwagi o przeszłości polskiego ruchu robotniczego wygłoszone na plenum KC w czerwcu 1948 r. bez porozumienia z KC. Zdaniem Bieruta „niemarksistowskie” działania „Wiesława” miały utorować drogę „wrogowi klasowemu” do zdobycia wpływów w partii. Zob. *Sprawozdanie stenograficzne z posiedzenia Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej 31 sierpnia – 3 września 1948 r.*, oprac. A. Kochański, Warszawa 1998, s. 9, 20–22.

¹⁴² E. Olszewski, *op. cit.*, s. 338.

za wrogie lub kompromitujących partię i nadużywających przywilejów¹⁴³. Akcja miała być prowadzona w październiku i listopadzie 1948 r. Na początku października KW i KP były zobowiązane przeanalizować swój skład personalny, polityczny i moralny. Miały usunąć z szeregów „element niepożądany” i stosować środki dyscyplinarne wobec tych, których wykluczenie było bezzasadne, w tym uchylających się od pracy, zaniedbujących obowiązki czy dopuszczających się uchybień w życiu osobistym.

Pozbawieni legitymacji mieli zostać: podejrzani o działalność dywersyjną w partii; dopuszczający się kradzieży i nadużyć materialnych oraz tolerujący je; kwalifikowani jako spekulanci, szabrownicy, wyzyskiwacze; prywatni właściciele nadużywający legitymacji partyjnej i przywilejów służbowych; alkoholicy i osoby kompromitujące partię; działacze celowo łamiący dyscyplinę partyjną. Kandydatów do wykluczenia typowały koła partyjne. Wnioski miały być rozważane na posiedzeniach egzekutyw, a następnie na zebraniach kół. Decyzje powinny zapadać po udowodnieniu winy, w obecności obwinionego oraz przedstawiciela komitetu, na zamkniętych zebraniach, z wyjątkiem spraw o znaczeniu wychowawczym. Uchwała o wykluczeniu podlegała zatwierdzeniu przez właściwy komitet, a następnie publikacji w prasie partyjnej KW. Wykluczeni mogli odwołać się do WKKP¹⁴⁴.

W akcji brali udział działacze zmobilizowani przez komitety wojewódzkie i powiatowe, w tym etatowi i nietatowi instruktorzy, którzy pomagali w prowadzeniu zebrań. Członkowie WKKP byli zobowiązani przeprowadzić wizyty kontrolne we wszystkich powiatach województwa lubelskiego¹⁴⁵. Powołano trójki partyjne prowadzące działania przeciwko „wrogom partii” w powiatach, w skład których wchodziło działacze WKKP, a także oddelegowani przez KW „zaufani aktywiści”, głównie kierownicy wydziałów¹⁴⁶. Znaczna część kampanii została przeprowadzona w październiku 1948 r., pomimo początkowych trudności z do-

¹⁴³ Zjawisko to tłumaczono ignorowaniem obowiązku przyjmowania na podstawie opinii o kandydatach, zaniedbywaniem kontroli składu partii i odsuwaniem komitetów niższego szczebla od decyzji o wykluczaniu z szeregów. Zdaniem kierownictwa konieczne było wzmożenie czujności i walka o „czystość ideologiczną szeregów”. Zob. *Uchwała KC PPR o oczyszczeniu organizacji partyjnej z elementów klasowo obcych i przypadkowych*, Warszawa 1948, s. 4–5.

¹⁴⁴ *Ibidem*, s. 5–14.

¹⁴⁵ APL, KW PPR, 5, Protokół z rozszerzonego Plenum Kom. Wojewódzkiego P.P.R. w Lublinie odbytego dnia 9 października 1948 r., k. 78, 96.

¹⁴⁶ W celu usprawnienia akcji na trzydniowych seminariach w KW przeszkolono 200 osób, które podzielono pomiędzy powiaty. Zob. APL, KW PPR, 19, Sprawozdanie Komitetu Wojewódzkiego P.P.R. w Lublinie za m-c październik 1948 r., k. 145.

borem składu trójek¹⁴⁷. Aby zapobiec zakłóceniom w pracy, aparat administracyjny i gospodarczy był oczyszczany od niższych szczebli ku wyższym¹⁴⁸.

W trakcie wizytacji trójki karały nie tylko sekretarze komitetów, ale i przedstawiciele PRN, starostów, burmistrzów, instruktorów powiatowych, inspektorów Komisji Specjalnej, prezesów Samopomocy Chłopskiej, komendantów MO, dyrektorów i kierowników ośrodków przemysłowych czy działaczy pełniących inne stanowiska partyjne i państwowe. Wachlarz przewinień, których mieli się oni dopuszczać, był szeroki: od powszechnego wówczas alkoholizmu, przez demoralizację, zatajanie przed partią informacji o przeszłości, nieprzynosząca partii chluby działalność w okresie okupacji lub przed wojną, współpracę z „obcym elementem”, „obcość ideologiczną”, „nastawienie antyradzieckie i usłużność dla kleru”, tworzenie układów kumoterskich, zbytnią pobłażliwość wobec popełniających przewinienia, zaniedbywanie obowiązków, brak zaangażowania w pracę partyjną lub jej rozkład, zły stosunek do podwładnych czy petentów, brak samokrytyki, biurokracizm, obsadzanie stanowisk niewłaściwymi działaczami, rozsiewanie plotek, aż po zarzuty stawiane współmałżonkom i awantury domowe. Przewinienia nie były jedynym powodem karania. Do niedostatków zaliczano złą opinię o aktywiście, zbyt młody lub podeszły wiek, skłonność do „wahań ideologicznych”, brak autorytetu lub predyspozycji do pracy, brak politycznego dokształcania się czy „małopiśmienność”.

Zasądzone kary nie odbiegały zbyt od statutowych – często było to zdejmowanie na wniosek komisji z pełnionych stanowisk, usuwanie ze składu najwyższych gremiów powiatowych, przenoszenie do innych powiatów lub nawet województw szczególnie skompromitowanych aktywistów, których doświadczenie bądź umiejętności w pracy partyjnej mogły być przydatne. Niekiedy zdarzało się, iż sekretarze byli przez komisję chwaleni, jak np. w przypadku kierownictwa organizacji powiatowej w Kraśniku. Kary partyjne przyznawano też zbiorowo całemu komitetom, m.in. w Siedlcach cała Egzekutywa Komitetu otrzymała nagane za „zatrącenie czujności” i zaniedbania organizacyjne, z kolei Egzekutywa w Puławach otrzymała zbiorowe upomnienie za niekontrolowanie aktywu powiatowego i gminnego. Decyzje o wykluczaniu z partii były zatwierdzane w trakcie posiedzeń Egzektyw komitetów powiatowych, natomiast w przypadku ich sekretarzy – na posiedzeniach KW¹⁴⁹.

¹⁴⁷ Niektóre składały się tylko z przedstawicieli WKKP, w innych w skład wchodził tylko kierownicy wydziałów. Wynikało to z faktu, iż nie zawsze istniała możliwość dobrania odpowiednich aktywistów. Zdaniem komisji niektóre wyroki trójek były zbyt surowe i miały być zmienione, choć w większości orzeczenia miały być adekwatne do popełnionych czynów. Zob. APL, KW PPR 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres od 25 IX do 25 X 1948 r., k. 63.

¹⁴⁸ APL, KW PPR, 19, Sprawozdanie Komitetu Wojewódzkiego P.P.R. w Lublinie za m-c listopad 1948 r., k. 188–189.

¹⁴⁹ APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy WK PPR w Lublinie za okres od 25 IX do 25 X 1948 r., k. 58–62.

Pierwsze podsumowania akcji pojawiły się już pod koniec października 1948 r. W raporcie do KC komisja, po zapoznaniu się z protokołami wizytujących organizacje terenowe, orzekła, iż działacze komitetów powiatowych wyrazili zadowolenie z przebiegu kampanii i stwierdzili, że „oczyszczanie szeregów” powinno być prowadzone na bieżąco, a wizyty trójek miały odbywać się co trzy miesiące¹⁵⁰. W trakcie wizyt w terenie dostrzeżono „słabe wycucie elementów klasowo obcych”, kierownictwo partii postulowało udzielanie pomocy kołom niezdołnym do ich usuwania. Wobec wykluczonych piastujących wysokie funkcje należało tworzyć „odpowiednią atmosferę w prasie”, uzasadniając słuszność orzeczeń, oraz dawać przykład dla członków, by nie postępowali niegodnie. Z drugiej strony I sekretarz Stanisław Wojciechowski wyjaśnił, iż wydalony z partii nie mógł być traktowany jak obywatel drugiej kategorii. Zajmujący wysokie stanowiska musieli być z nich zdjęci, ale ci na niższych mieli pozostać. Pomimo starań obserwowano przypadki usuwania osób, które nie należały do partii, co wynikało z niedokładnej ewidencji¹⁵¹.

Trójki zakończyły pracę w listopadzie 1948 r., kiedy Egzekutywa KW zatwierdziła ich wnioski. Analizowano także sprawy odwoławcze, które miały być rozpatrzone przed „zjednoczeniem”¹⁵². Ostatnie wnioski o wykluczenie były zatwierdzane wraz z protokołami 19 listopada 1948 r.¹⁵³ Podsumowując przebieg akcji, KW ocenił, że wszystkie powiaty przystąpiły do tego zadania należycie z wyjątkiem Łukowa, gdzie „oczyszczania” nie prowadzono w ramach kół, lecz na Egzekutywie KP bez udziału usuwanych. W pozostałych powiatach i Lublinie zadanie wykonano właściwie, w razie potrzeby kilkakrotnie zwoływano zebrania lub decyzję podejmowała Egzekutywa KP¹⁵⁴. Komitet nie stwierdził usu-

¹⁵⁰ Wizyta kontrolujących miała według sprawozdań prowadzić do zwiększenia sprawności pracy działaczy danej komórki. W kołach dysponujących dłuższym stażem członkowie mieli być zadowoleni z ich przyjazdu, w nowo powstałych strukturach byli obojętni, natomiast koła, w których w powiatowych siedzibach niedawno zlikwidowano „reakcję”, nieskutecznie wykonywały zobowiązania ze względu na rzekomą przynależność do PPR „bandytów”. Zob. APL, KW PPR, 9, Protokół posiedzenia Egzekutywy KW PPR w Lublinie z dn. 20 X 48 r., k. 77–83.

¹⁵¹ APL, KW PPR, 9, Protokół z posiedzenia rozszerzonej Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Partii Robotniczej w Lublinie dnia 23 X 1948 r., k. 86–92.

¹⁵² APL, KW PPR, 9, Protokół z posiedzenia Egzekutywy Komitetu Wojewódzkiego PPR w Lublinie w dniu 2 XI 1948 r., k. 97–98, Protokół z posiedzenia Egzekutywy K.W. PPR w dniu 6 XI 1948 r. w Lublinie, k. 101.

¹⁵³ APL, KW PPR, 9, Protokół z posiedzenia Egzekutywy K.W. PPR w Lublinie w dniu 19 XI 1948 r., k. 106–107.

¹⁵⁴ Koła miały przystąpić do akcji z „należytych ideologicznie podejściem”, rzekomo nierządnie były kilkugodzinne dyskusje nad wykluczeniem jednej osoby, a także przypadki wygłaszania zarzutów pod adresem usuwających przez usuniętych, które należało rozpatrzyć. Zob. APL, KW PPR, 19, Sprawozdanie Komitetu Wojewódzkiego P.P.R. w Lublinie za m-c październik 1948 r., k. 146.

wania bezpodstawnego, jedynym błędem było traktowanie „martwych dusz” jako wykluczonych, co zawyżało statystyki¹⁵⁵. Wyniki kampanii były oceniane pozytywnie. „Oczyszczanie” miało wzmocnić partię i jej autorytet oraz zdyscyplinować i uaktywnić działaczy, miała też wzrosnąć skuteczność pobierania datków na „wspólny dom” oraz składek członkowskich. Oceniono, że liczba odwołań była niska. Starano się udowodnić, iż decyzje były słuszne, nie zaobserwowano nadużyć lub zostały one zniwelowane przez komitety¹⁵⁶. Zgodnie z danymi WKKP wykluczono łącznie ponad 700 osób, co ilustruje tab. 5.

Tab. 2. Liczba osób usuniętych z PPR z poszczególnych powiatów w trakcie akcji „oczyszczania szeregow” (październik – listopad 1948 r.)

Powiat	Liczba członków w czerwcu 1948 r.	Liczba usuniętych	Odsetek usuniętych z powiatu wobec ogółu wykluczonych (%)	Odsetek usuniętych wobec liczby członków w powiecie (%)
Włodawski	1 420	90	12,47	6,34
Krasnostawski	2 852	113	15,65	3,96
Radzyński	1 202	36	4,99	3,00
Tomaszowski	1 618	44	6,09	2,72
Biłgorajski	1 286	32	4,43	2,49
Chełmski	2 079	51	7,06	2,45
Lubartowski	2 013	49	6,79	2,43
Łukowski	930	22	3,05	2,37
Bialski	1 260	29	4,02	2,30
Zamojski	1 570	36	4,99	2,29
Hrubieszowski	1 781	38	5,26	2,13
Lubelski (powiat)	2 032	42	5,82	2,07
Siedlecki	2 186	40	5,54	1,83
Puławski	2 846	34	4,71	1,19
Kraśnicki	2 949	24	3,32	0,81
Lublin (miasto)	5 901	42	5,81	0,71
Razem	33 925	722	100,00	

Źródło: AAN, KC PPR, 295/IV-6, Zestawienie z akcji oczyszczania szeregow partii i wyborów na Zjazd Zjednoczeniowy 31 X 1948 r. w województwie lubelskim, k. 131; R. Drabik, *Polska Partia Robotnicza na Lubelszczyźnie (1944–1948). Przyczynek do badań nad działalnością, strukturami*

¹⁵⁵ W czasie jej trwania miało rzekomo zwiększyć się zainteresowanie zasileniem PPR. Zob. *ibidem*, k. 147. Zob. także: APL, KW PPR, 19, Sprawozdanie z oczyszczania szeregow Partji na terenie Woj. Lubelskiego, k. 169–171.

¹⁵⁶ Spodziewano się jednak dalszego sptywania odwołań. Zob. APL, KW PPR, 444, Sprawozdanie Komisji Kontroli Partyjnej przy K.W. PPR w Lublinie za okres od 25 X do 25 XI 1948 r., k. 66.

i kadrami, [w:] *Polska Partia Robotnicza 1944–1948. Studia i szkice*, red. M. Krzysztofiński, Rzeszów 2014, s. 13–14 (tab. 1).

Najwięcej usuniętych należało do najsilniejszych organizacji partyjnych w Kraśniku i Krasnymstawie, co wynikało również z posiadania przez tamtejsze komórki partyjne najdłuższej „tradycji” – ich działacze rekrutowali się z członków KPP. W najsłabszych powiatach wykluczano mniej, licząc na rozwój działaczy. Liczba wykluczeń w województwie była większa niż w pozostałych, ponieważ zamiast skreślać z ewidencji „martwe dusze”, wydawano uchwały o ich wydaleniu, co zawyżało statystyki¹⁵⁷. Według ostatecznych danych łącznie usunięto 690 chłopów, 87 pracowników umysłowych, 29 kupców i jedną gospodynię domową¹⁵⁸. W przeddzień zjednoczenia PPR liczyła ponad 35 tys. członków¹⁵⁹.

Organy kontroli partyjnej PPR zostały powołane do życia zarówno w celu dyscyplinowania działaczy naruszających zapisy statutu partii, jak i nadzorowania działalności organizacji partyjnych w terenie. Ta druga funkcja, pomimo kontrowersji, jakie wywoływała w kierownictwie stronnictwa, miała elementarne znaczenie w trakcie budowy niemal podstaw nowej władzy po zakończeniu II wojny światowej. Pozyskiwanie zwolenników i członków partii w społeczeństwie nieprzychylnym w większości wypadków komunistom nie było łatwe i wymagało właściwie funkcjonujących komórek partyjnych na najniższych szczeblach, co zwykle było raczej życzeniem niż rzeczywistością.

Głównym źródłem informacji o sytuacji w „dołach partyjnych” dla WKKP w teorii były jej comiesięczne wyjazdy inspekcyjne. Podczas nich kontrolujący mieli zapoznawać się z pracą „dołów” partyjnych, z odnotowywanymi tam problemami organizacyjnymi i nadużyciami oraz oceniać sprawność ich funkcjonowania. Rzeczywistość była daleka od założeń teoretycznych, w szczególności w pierwszym okresie funkcjonowania WKKP – tuż po zakończeniu wojny, a przed amnestią z 1947 r. – ze względu na wzmiankowane w raportach deficyty czasu spowodowane innymi zadaniami wynikającymi z pracy kontrolnej, nagminne trudności komunikacyjne, a zwłaszcza działalność podziemia niepodległościowego, mającego znaczną przewagę liczebną nad komunistami. Dodatkowymi czynnikami hamującymi prace były przywoływane w raportach KKP sezony urlopowe i brak pracowników. Te ostatnie wytłumaczenia należy jednak traktować z dużą ostrożnością, ponieważ mogły wynikać z chęci usprawiedliwienia się przed przełożonymi.

¹⁵⁷ APL, KW PPR, 9, Protokół z posiedzenia Egzekutywy K.W. PPR w dniu 6 XI 1948 r. w Lublinie, k. 101.

¹⁵⁸ APL, KW PPR, 19, Sprawozdanie z oczyszczania szeregów Partii na terenie Woj. Lubelskiego, k. 169–171.

¹⁵⁹ W grudniu 1948 r. PPR liczyła 35 083 członków. Zob. R. Drabik, *op. cit.*, s. 14, 39.

W omawianym okresie wyjazdy inspekcyjne ograniczały się zwykle do powiatów położonych najbliżej siedziby komisji, a zarazem posiadających najsprawniej funkcjonujące struktury PPR (w tym kraśnickiego, krasnostawskiego czy lubartowskiego). Nie zawsze wystarczające były rozmowy z przybywającymi do siedziby KKP przedstawicielami niższych organizacji jako ekwiwalent wizyt w terenie. Wynikało to z faktu, iż niskie struktury PPR nie dysponowały wystarczającymi kadrami, by obsadzać wszystkie stanowiska, przez co nieliczne struktury funkcjonowały prawidłowo. Co ciekawe, jednym z najbardziej zaniedbanych był powiat lubelski, którego komitet praktycznie nie funkcjonował. Sprawniej funkcjonować miały zwłaszcza powiaty, w których „partia robotnicza” miała rozwinięte w czasie wojny komórki. Pozostałe organizacje, w szczególności w powiatach zagrożonych atakami podziemia zbrojnego, miały charakter efemeryczny, stanowiska nie były obsadzone, a poziom działaczy pozostawiał wiele do życzenia. Wraz z likwidacją podziemia zasięg komisji rozszerzył się na całe województwo, osiągając apogeum w trakcie „oczyszczania szeregów partii”, w trakcie którego trójki partyjne prowadziły działalność dyscyplinarną w powiatach.

Szczególny nacisk kładziono na analizę jakości pracy wewnątrzpartyjnej w komitetach, w tym skuteczności pozyskiwania nowych członków, sporządzania dokumentacji, organizowania zebrań, prowadzenia ewidencji członków, zbierania składek partyjnych i wymiany legitymacji, a także skuteczności zachęcania do zasilania szeregów przez nowych członków. Do ważnych zadań WKKP w terenie należało m.in.: nadzorowanie kampanii propagandowych i uczestniczenie w pracach obwodowych komisji w trakcie referendum ludowego i wyborów do sejmu ustawodawczego; przygotowanie do elekcji władz partyjnych na wszystkich szczeblach; obserwowanie akcji przesiedleń ludności ukraińskiej. Komisja starała się wspierać niższe szczeble, inspirując ich politykę kadrową, organizując szkolenia i polecając konieczne do wprowadzenia usprawnienia. Stałą trudnością w realizacji posunięć personalnych były nagminne wakaty i brak właściwych kandydatów na stanowiska. Członkowie organu wygłaszali również referaty poświęcone pracy w organizacji partyjnej, a także dyscyplinie i etyce wymaganej od członka PPR. Najważniejszą prowadzoną w omawianym okresie kampanią było „oczyszczanie szeregów” przed „zjednoczeniem” z PPS. Zadanie miało charakter priorytetowy, ponieważ kierownictwo „partii robotniczej” nie mogło dopuścić, by w nowej (w teorii jednolitej i silnej) organizacji znaleźli się działacze kompromitujący ją i w ocenie kierownictwa niegodni przynależności do niej. Przedstawiciele WKKP stanowili rdzeń powołanych do tego celu trójek partyjnych, mających na terenie powiatów nadzorować wykluczanie. KKP usunęła z partii większość działaczy, co do których istniały wątpliwości. Na uwagę zasługuje fakt, iż duży ich odsetek zajmował wysokie stanowiska partyjne, co podkreśla szeroki zakres kompetencji i znaczenie organu kontrolnego.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Lublinie, Komitet Wojewódzki Polskiej Partii Robotniczej.
Archiwum Akt Nowych, Polska Partia Robotnicza. Komitet Centralny w Warszawie, Centralna Komisja Kontroli Partyjnej:
295/IV-1 Plenarne posiedzenia CKKP.
295/IV-2 Narady i odprawy CKKP – protokoły i sprawozdania.
295/IV-6 Akcja weryfikacji członków PPR – Kielce, Kraków, Lublin, Łódź.
Archiwum Akt Nowych, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, Komitet Centralny w Warszawie.
Archiwum Akt Nowych, Zbiór akt osobowych działaczy ruchu robotniczego:

Źródła drukowane

Protokoły posiedzeń Biura Politycznego KC PPR 1944–1945, oprac. A. Kochański, Warszawa 1992.
Protokoły posiedzeń Sekretariatu KC PPR 1945–1946, oprac. A. Kochański, Warszawa 2001.
Sprawozdanie stenograficzne z posiedzenia Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej 31 sierpnia – 3 września 1948 r., oprac. A. Kochański, Warszawa 1998.
Statut Polskiej Partii Robotniczej uchwalony na I. Zjeździe PPR, Wrocław 1947.
Uchwała KC PPR o oczyszczeniu organizacji partyjnej z elementów klasowo obcych i przypadkowych, Warszawa 1948.

Opracowania

Drabik R., *Polska Partia Robotnicza na Lubelszczyźnie (1944–1948). Przyczynek do badań nad działalnością, strukturami i kadrami*, [w:] *Polska Partia Robotnicza 1944–1948. Studia i szkice*, red. M. Krzysztofiński, Rzeszów 2014, s. 12–42.
Dudek J., *Amnestia jako środek walki aparatu bezpieczeństwa z podziemiem niepodległościowym na przykładzie Lubelszczyzny*, [w:] *Komunistyczne amnestie lat 1945–1947 – droga do „legalizacji” czy zagłady?*, red. W. Muszyński, Warszawa 2012, s. 205–235.
Jarosz D., Pasztor M., *W krzywym zwierciadle. Polityka władz komunistycznych w Polsce w świetle plotek i pogłosek z lat 1949–1956*, Warszawa 1995.
Libera P., *Członkowie Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej PZPR w latach 1948–1971. Próba portretu zbiorowego*, [w:] *Elity komunistyczne w Polsce*, red. M. Szumiło, M. Żukowski, Warszawa–Lublin 2015, s. 169–191.
Libera P., *Marcel Reich-Janicki przed Centralną Komisją Kontroli Partyjnej (1950–1957)*, „Zeszyty Historyczne” 2009, z. 167, s. 182–283.
Magier D., *Komuniści w powiecie radzyńskim w latach 1918–1944*, „Radzyński Rocznik Humanistyczny” 2008, nr 6, s. 166–214.
Motyka G., *Od rzezi wołyńskiej do Akcji „Wisła”. Konflikt polsko-ukraiński 1943–1947*, Kraków 2011.
Olszewski E., *Polska Partia Robotnicza na Lubelszczyźnie 1942–1948*, Lublin 1979.
Oseka P., *Kartoteka spraw Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej – rekonstrucja archiwalna*, [w:] *Od Piłsudskiego do Wałęsy. Studia z dziejów Polski z XX wieku*, red. K. Persak, Warszawa 2008, s. 262–275.
Oseka P., *Sumienie partii. Rola i znaczenie Centralnej Komisji Kontroli Partyjnej*, [w:] *PZPR jako machina władzy*, red. D. Stola, K. Persak, Warszawa 2012, s. 75–98.

- Pasko A., *Kulisy władzy ludowej w województwie białostockim (1948–1956). Organizacja, główne kierunki działania KW PZPR*, Białystok 2001.
- Szumilo M., *Roman Zambrowski 1909–1977. Studium z dziejów elity komunistycznej w Polsce*, Warszawa 2014.
- Witalec R., *Funkcjonowanie, struktura organizacyjna oraz zasób aktowy WKKP przy KW PZPR w Rzeszowie w latach 1957–1986*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 1996, nr 4, s. 215–243.
- Witalec R., *Struktura organizacyjna i działalność Wojewódzkiej Komisji Kontroli Partyjnej przy KW PZPR w Rzeszowie w latach 1949–1956*, „Prace Historyczno-Archiwalne” 1995, nr 3, s. 231–246.
- Wtorkiewicz J., *Wojsko Polskie w akcji propagandowej i wyborach do Sejmu Ustawodawczego w 1947 r.*, Warszawa 2002.
- Wysocki J., *Ukraińcy na Lubelszczyźnie w latach 1944–1989*, Lublin 2011.
- Zawadka K., *Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie 1948–1956. Struktura – ludzie – mechanizm funkcjonowania*, Lublin 2014.

SUMMARY

The aim of the article is to present the assumptions and forms of implementing the inspection policy of the Voivodeship Party Control Commission of the Polish Workers' Party in Lublin in the party structures at the district level in the Lubelskie region over the period 1945–1948. These considerations will make it possible to find out how the body whose controlling competence was controversial, mainly due to the threat of duplication of activities with the KW institutions, was functioning in the lower structures of the party organization. This seemingly small piece of the PPR activities may be important in the discussions around the representative offices of “the workers' party” in the first years after the Second World War.

Keywords: Voivodeship Party Control Commission (WKKP); Polish Workers' Party; PPR Voivodeship Committee in Lublin; Polish history 1944–1956; party control bodies; PPR District Committee